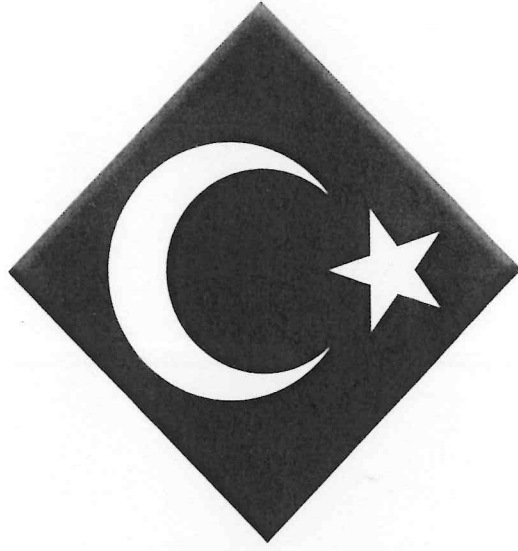

TÜRKLER

16

EDİTÖRLER

HAŞAN CELÂL GÜZEL
PROF. DR. KEMAL ÇİÇEK
PROF. DR. SALİM KOCA

Y E N İ T Ü R K İ Y E Y A Y I N L A R I

TEKNİK KOORDİNATÖR

MURAT OCAK

SANAT YÖNETMENLERİ

ŞAFAK TAVKUL / D. HAMZA GÜRER

GÖRÜNTÜLEME

GÖRÜNTÜ YÖNETMENİ

YRD. DOÇ. DR. TUFAN GÜNDÜZ

GÖRÜNTÜ YÖNETMEN YARDIMCISI

HASAN TAHSİN

DR. MUHAMMET GÖRÜR / FATMA DOĞANCI

YÜKSEL ŞAHİN / AHMET SAİT CANDAN / HÜSEYİN KÖKSAL

RESİM TARAMA

TURGAY SÜSLÜ / ÜMİT BAHADIR

DİZGİ GRUBU

MEHMET KESKİN / FATMA ÖZGÜR ŞAHİN / MURAT AYDINER
KADRIYE AKKAYA / LEVENT SÜSOY / AHMET DÜZGÜN / Umut ARAS

TURGAY SÜSLÜ / ÜMİT BAHADIR / ZÜLFİKÂR MERT
CAN AYVAŞIK / LALE AZİMZADE / SERHAN BALKANAL

VURAL DÖNMEZ

TASHİH GRUBU

ELNUR AĞAYEV

AHMET BUDAK / ZEHRA FİLİZ BİLİR

EMİNE ÖZDEMİR / BÜŞRA BOLAY

EBRU DEMİR / RİZVAN GENBERLİ

GRAFİK TASARIM

D. HAMZA GÜRER

BASKI

SEMİH OFSET

CİLT

BALKAN CİLTEVİ

YAYIN KODU

975-6782-33-1 ISBN (TAKIM)

975-6782-49-8 ISBN (CİLT)

YAYIN YERİ VE TARİHİ

ANKARA 2002

YAN KAĞIT: İKİNCİ MECLİS BİNASI

TÜRKLER

YAYIN KURULU BAŞKANI
PROF. DR. YUSUF HALAÇOĞLU
TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI - TÜRKİYE

YAYIN DANIŞMANI
PROF. DR. HALİL İNALCIK
TÜRKİYE / A.B.D

YAYIN KURULU

PROF. DR. ŞÜKRÜ HALUK AKALIN TÜRK DİL KURUMU BAŞKANI-TÜRKİYE	PROF. DR. ERCÜMENT KURAN TÜRKİYE
PROF. DR. SÜLEYMAN ALİYARLI AZERBAYCAN	PROF. DR. ŞERİF MARDİN TÜRKİYE / A.B.D
PROF. DR. MUHAMMED AYDOĞDUYEV TÜRKMENİSTAN	PROF. DR. ERDOĞAN MERÇİL TÜRKİYE
PROF. DR. TUNCER BAYKARA TÜRKİYE	PROF. DR. RHOADS MURPHEY İNGİLTERE
PROF. DR. ALİ BİRİNCİ TÜRKİYE	PROF. DR. YUZO NAGATA JAPONYA
PROF. DR. TINÇTIKBEK ÇOROTEGİN KİRGİZİSTAN	PROF. DR. AHMET YAŞAR OCAK TÜRKİYE
PROF. DR. GEZA DAVID MACARİSTAN	PROF. DR. İLBER ORTAYLI TÜRKİYE
PROF. DR. FERİDUN EMECEN TÜRKİYE	PROF. DR. VICTOR OSTAPCHUK KANADA
PROF. DR. PETER B. GOLDEN A.B.D.	PROF. DR. SEMA BARUTÇU ÖZÖNDER TÜRKİYE
PROF. DR. MUSTAFA İSEN TÜRKİYE	PROF. DR. ULİ SCHAMİLOĞLU A.B.D.
PROF. DR. NORMAN ITZKOWITZ A.B.D.	PROF. DR. STANFORD SHAW A.B.D.
PROF. DR. EKMELEDDİN İHSANOĞLU IRCICA BAŞKANI - TÜRKİYE	PROF. DR. GENG SHIMIN ÇİN
PROF. DR. MUSTAFA KAFALI TÜRKİYE	PROF. DR. DENIS SINOR A.B.D.
PROF. DR. KEMAL KARPAT A.B.D.	PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU TÜRKİYE
PROF. DR. BEG ALİ KASIMOV ÖZBEKİSTAN	PROF. DR. DMİTRİ VASİLİEV RUSYA
PROF. DR. MANAS KOZIBAYEV KAZAKİSTAN	PROF. DR. BAHAEDDİN YEDİYILDIZ TÜRKİYE

DANIŞMA KURULU

PROF. DR. ABDÜLHALUK ÇAY
BAŞKAN-TÜRKİYE

PROF. DR. GABOR AGOSTON A.B.D.	PROF. DR. ISTVAN FODOR MACARİSTAN
PROF. DR. İSMAİL AKA TÜRKİYE	DR. ÖNER KABASAKAL TİKA BAŞKANI-TÜRKİYE
PROF. DR. ŞAKİR AKÇA TÜRKİYE	PROF. DR. ESİN KAHYA TÜRKİYE
PROF. DR. ANNAKURBAN AŞİROV TÜRKMENİSTAN	PROF. DR. ŞABAN KARATAŞ TÜRKİYE
PROF. DR. OKTAY ASLANAPA TÜRKİYE	PROF. DR. HEE SOO LEE GÜNEY KORE
DOÇ. DR. B. ZAKİR AVŞAR TÜRKİYE	PROF. DR. HEATH W. LOWRY A.B.D.
ALİ RIZA BOZKURT A.B.D.	PROF. DR. JUSTIN MCCARTHY A.B.D.
POLAT BÜLBÜLOĞLU TÜRKSOY BAŞKANI-AZERBAYCAN	PROF. DR. GABRIEL R. PALECZEK AVUSTURYA
PROF. DR. GÜLÇİN ÇANDARLIOĞLU TÜRKİYE	PROF. DR. OMELJAN PRITSAK A.B.D.
PROF. DR. EMİN ÇARIKÇI TÜRKİYE	PROF. DR. MİRKASIM USMANOV TATARİSTAN
PROF. DR. NEJAT DİYARBEKİRLİ TÜRKİYE	PROF. DR. TURAN YAZGAN TÜRKİYE
PROF. DR. YAVUZ ERCAN TÜRKİYE	PROF. DR. İLYA ZAITSEV RUSYA
PROF. DR. SEMAVİ EYİCE TÜRKİYE	NAMIK KEMAL ZEYBEK TÜRKİYE

PROJE KOORDİNATÖRÜ
OSMAN KARATAY

YURT DIŞI KOORDİNASYON
SABİHA SUNGUR

İDARI KOORDİNATÖRLER
ABDURRAHMAN EREN / MUSTAFA V. GÜZEL / LÜTFÜ ULUKUL

TERCÜME

BAŞREDAKTÖR
C. CEM OĞUZ

KOORDİNATÖR
ÖZLEM DİLMEN

REDAKTÖRLER
DOÇ. DR. RAMAZAN GÖZEN / DOÇ. DR. HAMİT ERSOY
ELNUR AĞAYEV

MÜTERCİMLER
MEHMET EMİN BAYSAL / ÇAĞLAR ENNELİ / DOÇ. DR. NASUH USLU

TÜRKÇE REDAKSİYON
DOÇ. DR. NURETTİN DEMİR / DOÇ. DR. EMİNE YILMAZ / YRD. DOÇ. DR. BİLGEHAN A. GÖKDAĞ
DR. MURAT KÜÇÜK / GÖNÜL GÖKDEMİR / FARUK GÖKÇE

SEKRETERYA
SEVAL YALIN / AYLTA TEZCAN / GÜLİZAR ALTUNYURT / FATMA ALBAYRAK / BURCU ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER

cilt
16

YETMİŞYEDİNCİ BÖLÜM *Atatürk ve Millî Mücadele*

B. TBMM'nin Açılışı, Misâk-ı Millî ve İç Olaylar

BİRİNCİ TBMM'NİN AÇILIŞI VE ANLAMI / Dr. Mustafa Küçük	15
ATATÜRK'ÜN ANKARA'YA GELİŞİ VE TBMM'NİN AÇILIŞI / İksan Köse.....	28
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ (23 NİSAN 1920-30 EKİM 1923) / Yrd. Doç. Dr. Yavuz Aslan.....	37
YENİ TÜRK DEVLETİ VE MİSÂK-I MİLLÎ / Doç. Dr. Mesut Aydın	57
MİSÂK-I MİLLÎ'NİN SINIRLARI / Yrd. Doç. Dr. Erol Kaya	71
MİLLÎ MÜCADELEDE İÇ AYAKLANMALAR / Dr. Yunus Kobal	78
YEŞİL ORDU CEMİYETİ / Yrd. Doç. Dr. Ahmet Altıntaş.....	89
BÜYÜK TAARRUZ'DAN ÖNCE ANKARA İLE İSTANBUL ARASINDA SALTANATIN ÂKİBETİNİ TAYİN EDEN BİR GÖRÜŞME / Yrd. Doç. Dr. Ömer Akdağ	97
İSTANBUL'DA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İDARESİNİN KURULMASI / Yrd. Doç. Dr. Betül Aslan.....	106

C. Millî Mücadele Dönemi'nde Sosyal ve Ekonomik Durum

BİRİNCİ MECLİS'İN SOSYAL POLİTİKA GÜNDEMİ VE MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRK HALKININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU / Dr. Rıdvan Akın.....	116
MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÇALIŞMA HAYATI VE EKONOMİ / Yrd. Doç. Dr. Süleyman Ünüvar.....	128
MİLLÎ MÜCADELE BÜTÇELERİ, VERGİ POLİTİKASI VE DIŞ YARDIMLAR (1919-1923) / Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tekin.....	137

D. Millî Mücadele'de Cepheler ve Zaferler

MİLLÎ MÜCADELE'DE DOĞU CEPHESİ / Prof. Dr. Yaşar Akbıyık	151
MİLLÎ MÜCADELE'DE ELVİYE-İ SELÂSE / ÜÇ SANCAK MESELESİ (KARS, ARDAHAN, BATUM) / Doç. Dr. S. Esin Derinsu Dayı.....	157

MİLLÎ MÜCADELE'DE BATI CEPHESİ, SAVAŞLAR VE ZAFERLER / Prof. Dr. Nuri Köstüklü.....	168
MİLLÎ MÜCADELE'NİN DENİZ CEPHESİ / Yrd. Doç. Dr. Rahmi Doğanay.....	183
KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ASKERÎ NAKLİYE HİZMETLERİ / Doç. Dr. Mehmet Evsile.....	202
MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ İSTİHBARATÇILARINDAN İNGİLİZ KEMAL (AHMET ESAT TOMRUK) (1892?-1966) / Dr. Zekeriya Türkmen.....	213
MUDANYA MÜTAREKESİ VE TRAKYA'NIN KURTULUŞU / Yrd. Doç. Dr. Veysi Akın.....	219
KURTULUŞ SAVAŞI'NDA BİR DİPLOMASİ ZAFERİ: İSTANBUL'UN TESLİM ALINMASI / Dr. Mehmet Özdemir.....	230

E. Millî Mücadele Diplomasisi ve Lozan

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ATATÜRK'ÜN DIŞ SİYASASI / Ord. Prof. Hikmet Bayur.....	244
ATATÜRK'ÜN KAFKASYA POLİTİKASI / Doç. Dr. Aygün Attar.....	256
İSTİKLÂL HARBİ DÖNEMİNDE TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ / Yrd. Doç. Dr. Mustafa Çufalı.....	263
MİLLÎ MÜCADELE'DE TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ (1918-1921) / Doç. Dr. Adil Dağıstan.....	272
MİLLÎ MÜCADELE'DE TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ / Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu.....	278
ANKARA İTİLA FNÂMESİ SONRASINDA İNGİLİZ DEĞERLENDİRMESİ / Yrd. Doç. Dr. Neşe Özden.....	285
MÎSÂK-I MİLLÎ HEDEFLERİNİN LOZAN ANTLAŞMASI'NA YANSIMASI / Prof. Dr. İlker Alp.....	293
LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI (24 TEMMUZ 1923) / Yrd. Doç. Dr. Veysi Akın.....	306
LOZAN BEKLENTİLERİ / Prof. Dr. Toktamış Ateş.....	319

YETMİŞSEKİZİNCİ BÖLÜM

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU / Prof. Dr. Ercüment Kuran.....	327
İKİNCİ DÖNEM TBMM VE CUMHURİYET'İN İLÂNİ / Prof. Dr. Dursun Ali Akbulut.....	332
FARKLI BAKIŞ AÇILARINDAN CUMHURİYETİN KURULUŞU / Dr. Faruk Alpkaya.....	338
SALTANATIN KALDIRILMASI VE SONUÇLARI / Prof. Dr. Dursun Ali Akbulut.....	347
TÜRK MECLİSLERİNİN KABUL ETTİĞİ BAYRAMLAR / Doç. Dr. N. Fahri Taş.....	352

YETMİŞDOKUZUNCU BÖLÜM

Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkılâpları

ATATÜRK DÖNEMİ VE ATATÜRK İNKILÂPLARI / Prof. Dr. Yücel Özkaya.....	365
ATATÜRK İLKE VE İNKILÂPLARI / Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran.....	394
A. Atatürk	
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK: HAYATI VE ŞAHSİYETİ / Prof. Dr. Norman Itzkowitz.....	411
ATATÜRK'ÜN HAYATI / Prof. Dr. Yaşar Akbıyık.....	423
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ASKERÎ HAYATI / Prof. Dr. İsmail Kurtcephe.....	442
ATATÜRK'ÜN SOYU: KIZIL OĞUZLAR (KOCACIKLAR) VE KONYARLAR / Yrd. Doç. Dr. Ali Güler.....	467

ARŞİV BELGELERİNİN IŞIĞINDA ASKERÎ ÖĞRENCİ MUSTAFA KEMAL'İN NOTLARI / Yrd. Doç. Dr. Ali Güler	490
ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ, CENAZE NAMAZI VE DEFİN İŞLEMİ / Yrd. Doç. Dr. Ali Güler	510
ALTI İLKE / Prof. Dr. Yücel Özkaya	516
ATATÜRK VE DİN / Yrd. Doç. Dr. Ahmet Faruk Kılıç	524

B. Atatürk Dönemi İç Siyasî Gelişmeleri

CUMHURİYET DÖNEMİ ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE İLK GİRİŞİM: TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI / Yrd. Doç. Dr. Saim Yüceer	534
TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI'NIN SİYASİ KİMLİĞİ / Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yeşil	546
SERBEST CUMHURİYET FIRKASI / Yrd. Doç. Dr. Serap Tabak	552
TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÜZENE GEÇİŞ SÜRECİNDE İKİNCİ DURAK: SERBEST CUMHURİYET FIRKASI OLAYI VE DÖNEM BASINI / Yrd. Doç. Dr. Necdet Ekinci	562
ATATÜRK DÖNEMİ MUHALEFET HAREKETLERİ / Yrd. Doç. Dr. Turgay Uzun	569

C. Atatürk Dönemi Dış Politikası

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI (1919-1938) / Doç. Dr. Mustafa Yılmaz	579
TÜRK-RUM NÜFUS MÜBADELESİ / Doç. Dr. Ramazan Tosun	597
MUSUL MESELESİ / Yrd. Doç. Dr. Zülal Keleş	609
ATATÜRK DÖNEMİNDE BALKAN POLİTİKASI (1923-1938) / Yrd. Doç. Dr. Hikmet Öksüz	625
ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ / Prof. Dr. Sabahattin Özel	643
ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİ / Prof. Dr. Nicolae Ciachir	654
ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASINDA İTALYA FAKTÖRÜ (1923-1938) / Yrd. Doç. Dr. Mevlüt Çelebi	661
İKİ SAVAŞ ARASINDA TÜRK BOĞAZLARI / Dr. Sadık Erdaş	672
HATAY'IN TÜRKİYE'YE KATILMASI / Yrd. Doç. Dr. Süleyman Hatipoğlu	685
ATATÜRK'ÜN DIŞİŞLERİ BAKANI: TEVFİK RÜŞTÜ ARAS / Dr. Melih Tınal	691

SEKSENİNCİ BÖLÜM

İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları

İNÖNÜ DÖNEMİ VE II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI / Yrd. Doç. Dr. Necdet Ekinci	703
A. İnönü Dönemi İç Siyasî Gelişmeleri	
İNÖNÜ DÖNEMİNDE ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİ / Prof. Dr. Ümit Özdağ-Çetin Güney	746
ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ DÖNEMİNDE HÜKÜMET MUHALEFET İLİŞKİSİ / Yrd. Doç. Dr. Bekir Koçlar	754
DEMOKRASİYE GEÇİŞ, DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU, 1946 SEÇİMLERİ / Yaşar Özüçetin	765
TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE DEMOKRAT PARTİ (1945-1950) / Filiz Çolak	774
1945'TE ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞTE BİR İLK: MİLLİ KALKINMA PARTİSİ / Yrd. Doç. Dr. Ercan Haytoğlu	783

B. İnönü Dönemi Dış Politikası

I. VE II. DÜNYA SAVAŞLARINDA TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI / Prof. Dr. Gotthard Jaeschke	798
TÜRKİYE VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI: "TARAFLI FAKAT SAVAŞMAYAN ÜLKE" / Doç. Dr. Wayne Bowen	803
TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ (1923-1945) / Yrd. Doç. Dr. Ramazan Çalık	813
İNGİLİZ ÖZEL HAREKÂT BİRİMİ'NİN (SOE) İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DEKİ FAALİYETLERİ / Yrd. Doç. Dr. Süleyman Seydi	823

SEKSENBİRİNCİ BÖLÜM

Menderes Dönemi ve Demokrasiye Geçiş

MENDERES DÖNEMİ (1950-1960) / M. Serhan Yücel	835
---	-----

A. Menderes Dönemi İç Siyasî Gelişmeleri

D.P. HÜKÜMETLERİNİN POLİTİKALARI (1950-1960) / Dr. Mustafa Albayrak	855
DEMOKRASİYE GEÇİŞ VE MENDERES DÖNEMİ / Prof. Dr. Hikmet Özdemir	878
MENDERES DÖNEMİ (1950-1960) / Yrd. Doç. Dr. Cihat Göktepe	901
TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATA GEÇİŞ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI (1945-1960) / Dr. Rıdvan Akın	911

B. Menderes Dönemi Dış Politikası

TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİ / Yrd. Doç. Dr. Yusuf Sarııay	923
BAĞDAT PAKT'INDAN CENTO'YA GEÇİŞ / Yrd. Doç. Dr. Cihat Göktepe	928
LONDRA VE ZÜRİH ANTLAŞMALARININ HAZIRLIK SÜRECİ VE TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ (1955-1959) / Yrd. Doç. Dr. Cihat Göktepe	943

BÖLÜM

77

ATATÜRK VE
MİLLÎ MÜCADELE

ATATÜRK'ÜN SAMSUN'A ÇIKIŞI VE
KONGRELER

TBMM'NİN AÇILIŞI,
MİSÂK-I MİLLÎ VE İÇ OLAYLAR

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE
SOSYAL VE EKONOMİK DURUM

MİLLÎ MÜCADELE'DE
CEPHELER VE ZAFERLER

MİLLÎ MÜCADELE DİPLOMASİSİ VE LOZAN

1945'TE ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞTE BİR İLK: MİLLİ KALKINMA PARTİSİ

YRD. DOÇ. ERCAN HAYTOĞLU
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ / TÜRKİYE

GİRİŞ

Siyasi partiler, aynı düşünce, amaç, siyasal davranışı benimseyen insanların oluşturduğu, kuruluşunda iktidar olma arzusu, çıkar ve görüş çatışmaları etkili olan, kuruluş sonrasında da kin, ihtiras, kıskançlık mücadeleleri etkin olan demokrasi temeline dayanması gereken siyasal örgütlerdir. Siyasi partiler, demokratik bilincin yerleşmesi, gelişmesi ve kurumsallaşması açısından da ülkelerinin vatandaşlarına karşı sorumludurlar.¹

Siyasi hayatımızda II. Meşrutiyet'in ilanından sonra "fırka" adı verilen partiler ortaya çıkmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki Fırkası gibi muhalefet istemeyen ve tek güç olarak ülkenin kaderini yıllarca elinde bulundurmaya tercih eden siyasi partiler kurulduğu da görülmüştür. 1908'de Türk tarihinde ilk kez çok partili siyasi hayata başlangıç ve 1918'de tek partiden çok partili hayata geçiş süreçlerinde birden bire siyasi partilerin sayısında dikkat çekici artışlar olmuştur.

Halk Fırkası'nın 1923 yılında kurulması sonrası çok partili siyasi hayatı gerçekleştirme girişimleri, Terakkiperver Cumhuriyet (1924) ve Serbest Cumhuriyet Fırkalarının (1930) kısa ömürlü olması nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. II. Dünya Savaşı'nda Türkiye savaşa fiilen girmediği halde, yaşanan sıkıntılar ile ülkenin tek siyasi partisi CHP'ye (C.H.P) karşı muhalefet giderek artmıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nı kazanan tarafın demokrasi cephesi olması Türkiye'nin yurt dışında kendisini kabul ettirebilmesi ve ülke içinde gücünü artıran muhalefete karşı demokratik ortam oluşmasına zemin hazırlanması için, çok partili siyasi hayatın önünü açma yolunda adımlar atılması zorunlu hale gelmiştir.

CHP, 1944 yılından itibaren kendisini hissettiren parti içi muhalefeti zayıflatmak için, birtakım değişimlerin gerçekleşeceğinin sinyallerini vermeye başlamıştır. Parti içi muhalefet bu konuda 1945 yılında daha baskıcı bir rol oynamıştır. CHP'nin 17 Haziran 1945 millervekili ara seçimlerinde aday göstermemesi partinin çok partili siyasi hayat konusundaki bakışında çok katı olmadığını göstermiştir.²

Yeni kurulacak muhalif bir partinin meclis içerisinde, özellikle CHP saflarından ayrılacak muhalifler tarafından oluşturulacağı düşünülmüyorken, Dörtlülük Takrir'in reddi ve 17 Haziran 1945 seçimleri üzerinden çok geçmeden siyasi çevreleri şaşırtan bir sürpriz gelişme meydana gelmiştir.³ Meclis dışından, hükümete muhalif bir partinin kuruluşu için çalışmalar başlatılmıştır.

PARTİNİN KURULUŞU

1945'lerin Türkiye'si'nin önde gelen iş adamlarından biri olarak tanınan Nuri Demirağ,⁴ 7 Temmuz 1945'te⁵ "Milli Kalkınma Partisi" (MKP) adını verdiği partinin kuruluşu için başvurmuştur.⁶ Nuri Demirağ'ın MKP'yi kurmak amacıyla yazdığı dilekçe, 9 Temmuz 1945 tarihinde İstanbul Valiliği'ne gelmiş ve gereken incelemenin yapılması için Hukuk İşleri Müdürlüğü'ne havale edilmiştir.

Cemiyetler Kanunu'nun 4. maddesine göre, cemiyet teşkili için verilen dilekçelere iki adet, cemiyet ana nizamnamesinin eklenmesi gerekli olduğu ve⁷ Nuri Demirağ'ın bu formaliteyi yerine getirmediği için talebi reddedilmiştir.⁸ Parti nizamnamesinin bir süre sonra tamamlanması ile parti kurucularının isimleri⁹ bulunan dilekçe ve 87 maddelik ana nizamname vilayete verilmiştir.¹⁰ Nizamnameye parti kurucuları olarak Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan'ın isimleri yazılmıştır.¹¹

Nuri Demirağ

MKP'nin dilekçesi ve nizamnamesi vilayet makamına geldiğinde incelenmeye alınmış ve İçişleri Bakanlığı'na gönderilmesi için çalışmalar başlatılmıştır.¹² Partinin nizamnamesi içinde bir ayan meclisinin kurulması, kuvvetler prensibinin reddi, cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçimi, yüz bin kişi için bir milletvekili seçilmesi gibi hükümlerin yer alması nedeniyle¹³ İçişleri Bakanlığınca yapılan inceleme sonucunda bazı maddelerin değiştirilmesi istenerek dilekçenin partiye iade edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴

İçişleri Bakanlığı tarafından iade edilen dilekçe partiye ulaştığında, nizamname üzerinde şekil bakımından bazı değişimler yapılarak vilayete teslim edilmiş ve dilekçe ile birlikte İçişleri Bakanlığına tekrar gönderilmiştir.¹⁵ Kısa bir süre sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu MKP'nin kurulmasına izin verildiğini açıklamıştır.¹⁶

Partinin kurulmasına izin verildikten sonra merkez binası olarak Nuri Demirağ'ın Paşa Limanı'ndaki köşkü, partinin hizmet bölümü için de Beşiktaş'taki Tayyare Fabrikası seçilmiştir. Üye kaydı yapılması için gerekli evrakların hazırlanmasına başlanmıştır. Ayrıca parti kurucularından Hüseyin Avni Ulaş adına "Mesuliyet" adlı bir gazetenin çıkarılması için imtiyaz alınacağı belirtilmiştir.¹⁷

MKP'nin kuruluşuna izin verildiğine dair emir İçişleri Bakanlığından İstanbul Valiliği'ne tebliğ olunmuş¹⁸ ve resmi izin tarihi 22 Eylül 1945'e denk gelmiştir.¹⁹ MKP'nin kuruluşu için 18 Temmuz 1945²⁰ tarihi, Cemiyetler Kanunu'nun 4 maddesindeki "Cemiyetler, ana nizamnamelerinden 2 nüsha ile bir beyannamayı mahallin en büyük mülkiye amirine vermekle teşekkül etmiş olurlar" ifadesine dayanılarak kabul görmüştür.

Tek partili siyasi hayatın ardından, kurulan ilk muhalefet partisine 22 Temmuz 1945'te resmen izin verilmiş, ancak partinin resmi açılış töreni 27 Ekim 1945 tarihinde gerçekleştirilebilmiştir.²¹

PARTİNİN KURULUŞ AMACI, NİZAMNAMESİ VE POLİTİKALARI

Nuri Demirağ, MKP'nin kuruluş amacını, devletçilik uygulamalarından doğan sıkıntı ve haksızlıklardan halkın kurtarılması, adalet, sağlık servet ve mutluluk sağlayacak prensiplerin geliştirilmesi olarak belirtmiştir.²² Naki Cevat Akkerman partinin kuruluş amacını; "Adet ve an'anelerimize sadık kalarak asrın icaplarına uygun bir şekilde Türk milletini kalkındırmaktır."²³ şeklinde değerlendirmiştir. Nuri Demirağ'ın parti ile ilgili amaçları açıklarken sıkça dile getirdiği "(Partimiz)... Hükümeti devirmek, iktidar mevkiine geçmek hırsıyla kurulmak istenen bir teşekkül de değildir. Biz

bugünkü devletçilik ile bir nevi mukabil muvazene temin edecek olan liberalizmin memlekette gelişmesine çalışacağız..."²⁴ ifadeleri halkın partiyi güçlü bir muhalefet ve hükümet adayı olarak görmesini engellemiştir. Bu gelişmeler iktidar tarafından da aynı şekilde değerlendirilmiş olmalıdır ki, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1945'te yapmış olduğu konuşmasında "... Bizim tek eksikimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır."²⁵ demektedir. Parti, kuruluşundan itibaren iktidar ve muhalefet tarafından çok ciddiye alınmamıştır.²⁶

Partinin nizamnamesi, kuruluş aşamasında 87 maddeden oluşurken, değişiklik isteği nedeniyle önce 90 maddeye, sonradan yapılan eklemelerle de 108 maddeye kadar çıkarılmıştır. Partinin nizamnamesi partinin görüş ve düşüncelerini ifade etmesi açısından tatminkar olup, partinin dünya görüşünü yansıtmıştır. Hükümet şeklinin Cumhuriyet idaresi olarak gösterildiği nizamnamede, seçimlerin tek dereceli olması, seçimlerde temsili nispi usulün tatbikinin istenmesi, Cumhurbaşkanının vatandaşlar tarafından beş yıllığına seçilmesi ve üst üste iki kez aynı kişinin cumhurbaşkanı olamayacağı, ayan meclisi kurulmasının teklif edilerek savunulacağı, milletvekillerinin yüz bin nüfusta bir olmak üzere tek seçimle 4 yıllığına seçilmesi, eğitimde her şeyin ahlak ve milli an'ane esasına göre ayarlanması, Türk gençliğinin küçük yaştan itibaren vatan müdafaasına yönelik ye-

Nuri Demirağ partisi ile ilgili açıklama yaparken

tiştirilmesi, varlık ölçüsüne göre vergi alınması gibi hususlar dikkat çekmektedir.²⁷ Partiye girecek olanlara yaptırılacak yemin metni de partinin genel prensiplerinin bir özeti şeklindedir.²⁸

Partinin kurucusu Nuri Demirağ, partinin siyasi prensiplerini, milliyetçilik, demokrasi ve parlamentarizm olarak üç esasta toplamakta, iktisadi açıdan da şahsi mülkiyete ve özel teşebbüse sosyal menfaatlara zarar vermediği müddetçe kanunlar ve devlet eli ile izin verileceğini²⁹ belirtmektedir.

MKP programında iktisadi hususlara geniş bir yer verilmiştir. Buna göre, nizamnamenin 27. maddesinde çağdaş dünyanın ulaştığı iktisadi hayata ulaşmak için çabuk hareket edilmesi, 28. maddede sanayi ve ticarete rekabet esasının teşvik edilerek, Türk parasının kıymetlendirilmesi, 29. maddesinde orman, maden, fabrika, ulaştırma, ziraat ve bunun gibi işleri şahsi teşebbüse bırakarak hükümetin kontrol sorumluluğunu yüklenmesi, 30. maddesinde yer altı zenginliklerinin modern araç ve gereçle verimli hale getirilmesi, 31. maddede devletin örnek olması için iktisadi teşekküller meydana getirmesi ve halkı teşvik etmesi hedeflenmiştir.³⁰ Parti kurucusu Nuri Demirağ'ın işadamlı hüviyeti nizamnamede ken-

dini göstermiş, Nuri Demirağ'ın "... Biz bütün iktisadi ve içtimai hayatımızı kucaklayacak bir demokrasiye inanıyoruz. Bugün 'siyasi demokrasi' eskimiştir. Dünya daha fazlasını, 'iktisadi demokrasiyi' istiyor" açıklamaları ile de ekonomik açıdan liberalist oldukları anlaşılmıştır. Parti, devlet kapitalizmini şiddetle reddederek, devlet kapitalizmini, demokratik hürriyetleri öldüren ve ülke ekonomisini mahveden korkunç bir makine olarak görmüştür.³¹ İnsanlığın mutluluğunun Amerikan liberalizminde olduğu Nuri Demirağ tarafından sıkça dile getirilmiştir.³² Parti programının bu şekilde oluşmasında Nuri Demirağ'ın iktisadi ve sanayi kalkınma davasının önemli rolü olmuştur.³³

Sosyal prensipler açısından bakıldığında partinin milleti millet yapan an'anelerin esas alınarak, ailenin toplumun temeli olarak ailenin kuruluşunu ve kadının ailesine bağlılığını sağlamak ve genel olarak aileyi iktisadi açıdan desteklemek,³⁴ gürbüz bir nüfusun oluşumuna çalışmak, açlık ve işsizlikle mücadele etmek ödev kabul edilmektedir.³⁵

Milli kültür ve ahlakı, sosyal prensiplerin ana esası kabul eden parti tüzüğünde,³⁶ ahlaksızlık yapanların cezalandırılacağı, kamu hizmetlerindeki ahlaksızlıklar, suiistimaller, rüşvetler, adam kayırmalar, ihtilaslar gibi milleti üzen olaylarla mücadele edileceği³⁷ ifade edilmiştir.

Gelirlerin vatandaşlar arasında adaletli bir şekilde dağıtılabilmesi, milli sigorta oluşturulması, işçiler lehine bir iş kanununun hazırlanması, küçük işletmelerin geliştirilmesi için üretim kooperatiflerinin desteklenmesi de³⁸ parti hedefleri arasında sayılmıştır.

Dış politikada farklı görüşler ortaya konulmuştur. Nuri Demirağ, Şark ve İslam devletlerini bir konfederasyon şekline getirerek güçlü bir birlik oluşturmaya çalışmıştır.³⁹ Bu konuya örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni vermekte, Amerika'nın başarısının birliklerin toplanmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Aynı zamanda Avrupa'nın da bir gün mutlaka "Müttehit Avrupa'yı" oluşturacağını düşünmektedir. Bir an önce İslam dünyası ile birleşilmesini ve Şark İslam Federasyonu'nun oluşturulmasını isterken bunun nedenini şu şekilde ifade etmektedir: "Bizi NATO'ya bile bin zorla kabul ettiklerini biliyoruz. Yarın herhangi bir Avrupa Birliğine katılabilmemiz için din, an'ane ve kültürümüz ve hatta tarihimiz bile bize yardım edemez. Bu itibarla bizim için tek kurtuluş çaresi İslam ve Şark birliği kurmaktır, hem de bu işin öncüsü sıfatını taşımak bizim için hem mümkün hem kolaydır."

Nuri Demirağ dış politikada Şark İslam Federasyonu derken, diğer taraftan çok etkilendiği Amerika Birleşik Devletleri'ni bir tarafa atmayıp, "... Amerika ile yüz de yüz bir iktisadi ve siyasi teşriki mesaidir..." diyerek

Türkiye'yi siyasi ve iktisadi açıdan Amerika Birleşik Devletleri'ne dayandırmak istemektedir. "... İnsanlığı ancak Amerika kurtarabilecektir." sözü ile Kore'ye asker gönderilmesi hususunda iktidarı isabetli bulması bu görüşünü desteklemektedir.⁴⁰

Şark İslam Konfederasyonu konusunda ilk adım olan 1952 Pakistan'ın başkenti Karaçi'de yapılan İslam Devletleri Kongresi'ne Nuri Demirağ katılmış ve Karaçi Üniversitesi'nde düşüncelerini ortaya koyan bir konuşma yapmıştır.⁴¹ Nuri Demirağ, dış Türklerle de ilgilenmiştir. Dokuz göçmen cemiyetinin birleşme toplantısını Nuri Demirağ'ın köşkünde gerçekleştirmek istemeleri ile Balkan ve Rumeli Muhacirleri Kalkınma Cemiyeti'nin Genel Merkezi'nin Nuri Demirağ'ın köşkünde bulunması bu ilgiyi göstermektedir.⁴²

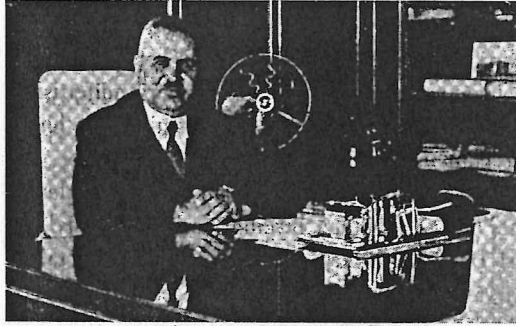
Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmemekle büyük fırsat kaçırdığını düşünen Demirağ,⁴³ Rusya'nın savaş sonrası Türkiye'den toprak taleplerine de şiddetle karşı çıkmıştır.⁴⁴

Parti eğitim politikasında öğretmene maddi ve manevi açılardan değer verilmesini, mesleki eğitime gereken önemin gösterilmesini,⁴⁵ teknik ve ahlak üniversitesi adıyla bir üniversite kurulmasını hedeflemektedir.⁴⁶

MKP nizamnamesinde işçilerle ilgili hususlar dönemi açısından geniş haklar içermekte, işçinin çalışma şartları, ücret meselesi, sosyal güvence, sağlık, izin gibi konularda işçi lehine adımlar attığı görülmüştür. Bir işadamlarının kuruculuğunu yaptığı partinin işçi lehine yeni düzenlemeler arayışı içerisinde bulunması dikkat çekicidir.

Nuri Demirağ'ın din üzerine düşüncesi, gerçekçi ve akılcı bir din anlayışını esas alan hurafelere dayanmayan, Allah korkusunun toplumun ayakta kalabilmesi için şart, dinin, toplumun refah ve huzuru için ihtiyaç olduğuna inanan bir şekildedir.⁴⁷ Nuri Demirağ'ın dini görüş ve projeleri nedeniyle irticacı olarak suçlandığı görülmektedir. "İrtica yoktur ve olamaz. Halkın arzusu ile işbaşına gelen bir hükümetin, neden teşebbüsüne mani olduğunu anlamıyorum.", "İslam'ın başına musallat, sonradan musallat edilen hurafelere inanan bir insan değilim. Prensibim azim ve atılganlıktır"⁴⁸ sözleri bunu göstermektedir.

Parti, nizamnamede yer verilen ve geliştirilen projeleri ile bir köylü partisi hüviyeti kazanmıştır.⁴⁹ Parti, ülkenin kalkınmasını köylünün kalkınmasında görmüş, köy kalkınmasını sağlamak amacıyla planlı ve projeli bir şekilde köy politikası geliştirmiştir.⁵⁰ Parti tarafından "Köy İmar Planı" hazırlanarak,⁵¹ programa göre köyler birleştirilerek 18.000'e indirilmesi, Divriği'de bulunan Tayyare ve Motor Fabrikalarının etrafında sanayi, maden ve ziraat köylerinin kurulmasını sağlanması hedeflenmiştir.⁵²

Nuri Demirağ

Bu görüş ve düşünceler çerçevesinde nizamname hazırlayan parti kısa zamanda ülke genelinde örgütlenme girişimine başlamıştır. Merkez olarak Beşiktaş'taki Hayrettin İskelesi⁵³ belirlenerek, parti başkan ve başkan vekilinin ilk kongrede kurucu üyeler tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁴

Nuri Demirağ'ın partiyi kurmadan önce davetlerde misafirlerine kuzu ziyafetleri vermesi, parti kurulması ve sonrası dönemlerinde de parti meselelerinin görüşülmesi, parti üyelerinin birbirleriyle tanışması için düzenlediği toplantıları sıkıcı bir havadan kurtarmak için kuzu ziyafetleri vermeye devam etmesi nedeniyle "Kuzu Partisi" olarak tanınmıştır.⁵⁵

PARTİDE İLK HUZURSUZLUK

MKP'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra Hüseyin Aveni Ulaş partiden ayrılmıştır. Parti Nuri Demirağ'ın başkanlığında siyasi hayatına devam ederken Parti kurucularından olan Cevat Rifat Atilhan'ın Nuri Demirağ'ın partiden ihraç edildiğini bildirmesiyle parti bir iç mücadele ortamına sahne olmuştur.⁵⁶ Cevat Rifat Atilhan'ın "MKP Umumi Reis Vekilliği" başlığını taşıyan bir mektubu gazetelere göndererek Nuri Demirağ'ın parti yönetimini istibdada taş çıkartacak şekilde büyük bir baskı ile yönettiği, bilgisizliği yüzünden partinin destek kaybettiğini, partiye girmek için müracaat eden değerli kişilerin Nuri Demirağ'ın tutumları nedeniyle partiye girmediklerini, Ebedi Şef'e karşı saygısızlıklarda bulunduğu, bu nedenle de parti haysiyet divanı tarafından parti genel başkanlığından 3.3.1946 tarih ve 2 sayılı kararla azledildiği bildirilmiştir. Bunun arkasından gazetelere gönderilen bir başka mektupta "MKP İdare Merkezleri" adı altında da idare heyeti azalarının imzaları ile, idare heyetinin parti prensiplerine ve Nuri Demirağ'a olan bağlılıklarının devam ettiğini, parti kurucularından Cevat Rifat Atilhan ve azadan Yaşar Çimen ile Zekai Dik'in haysiyet divanı tarafından "Parti nüfuzunu suiistimal ettikleri ve parti aleyhine hilafı hakikat istinad ve beyanatta bulunmak" suçundan partiden çıkarıldıkları bildirilmiştir.⁵⁷ Nuri Demirağ vilayet makamına Cevat Rifat Atilhan ve Mehmet Demir'in partiden tard ve ihraç edildiklerini belirten dilekçe vermiş, buna karşılık Cevat Rifat Atilhan ve Mehmet Demir de Nuri Demirağ'ı partiden ihraç ettiklerini ve parti merkezini Cihangir'e taşıdıklarını belirten yazıyı vilayet makamına vermişlerdir.⁵⁸ Dilekçelerin cevapları beklenirken Nuri Demirağ, Cevat Rifat Atilhan'ı Cumhuriyet Savcılığı II. Tetkik Bürosu'na 23.03.1946 tarih ve 946/15 numarasıyla verdiği dilekçesinde şahsına "neşren ve madde-i mahsusa tayini suretiyle fiil istinad ettiğini ve gene neşren, namus şöhet, vakar ve haysiyetine" saldırdığını belirterek 20 bin liralık tazminat davası

açmıştır.⁵⁹ Vilayet Hukuk İşleri Dairesi dilekçeleri inceleyerek Vilayet Makamına bilgi vermiştir. Vilayet makamı hukuki açıdan Nuri Demirağ'ı haklı bulan bir tutum sergilemiştir.⁶⁰ İçişlerine durum bildirildikten sonra görüş beklenmiş⁶¹ ve sonuçta vilayet makamı tarafından Nuri Demirağ'ın siyasi faaliyetlerine devamda bir sakınca bulunmadığı, Cevat Rifat ve arkadaşlarının açtığı merkezin faaliyetlerinin durdurulmasını isteyen karar her iki tarafa da resmen tebliğ edilmiştir. Bu karar doğrultusunda Cihangir'de açılan yeni parti merkezi kapatılmıştır.⁶²

26 MAYIS 1946 BELEDİYE SEÇİMLERİ

MKP'de parti içi mücadelelerin son bulduğunun düşündüğü bir sırada⁶³ Belediye seçimlerinin dört ay önceye Mayıs 1946'ya çekilmesi kararı ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca seçimlerin öne alınması, seçim süresinin 50 günden 30 güne indirilmesi ve oyların bir gün içinde atılmasına dair kanun tasarısı, CHP meclis grubunun toplantısından sonra, geç vakitte meclise sevk edilerek hızla kanunlaştırılmıştı. Nuri Demirağ ise tüm bu gelişmelerle, partilerin kuruluşunun tamamlanmadan emrivaki siyasi bir manevra ile karşı karşıya bırakıldıklarını belirtiyordu.⁶⁴ Bu gelişmeler kısa sürede partiyi seçimlere katılıp katılmama noktasında tavır belirlemeye itmiştir.

⁶⁵ İzmir seyahati dönüşünde Nuri Demirağ intibaların umut verici olduğunu belirterek seçimlere katılma kararı alınabileceğinin işaretlerini vermiştir.⁶⁶

Daha sonra seçimlere katılma kararı Merkez İdare Heyeti tarafından alınmıştır.⁶⁷ Parti merkezinde Anadolu'dan gelen şube temsilcileri ile toplantı yapılarak bazı olumsuzluklara rağmen belediye seçimlerine partinin katılması, seçimlerin

demokratik yapılmasını engelleyecek mevzuatın mümkün olan surette kaldırılması için girişimde bulunulması ve başbakanın temenni edilmesi kararı alınmış, parti genel meclis kararının tüm şubelere bildirilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁸ Ayrıca demokratik seçimlere engel mevzuatın kaldırılmasına dair temenni kararı doğrultusunda Parti Genel Başkanı Nuri Demirağ Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na bir telgraf çekmiş,⁶⁹ Başbakan da bu telgrafa olumlu bir cevap vermiştir.⁷⁰

Parti, belediye seçimlerine teşkilatlanmasını tamamladığı her yerde katılmak için hazırlıklara başlamış⁷¹ yoğun bir propaganda çalışması içine girmişlerdir.⁷² MKP, seçim yaklaştıkça seçim ile ilgili düzenlemelerin yapılması ve seçimlerin normal bir havada geçmesini sağlayacak tedbirlerin alınması için de çaba harcamış ve bu konuda İstanbul Valiliği'ne başvurularak seçimlerde sandık başında bir temsilci bulunduracakları bilgisi verilmiştir.⁷³

Propaganda konuşmalarındaki ana temalar; Nuri Demirağ'ın seçim gezisine, özel uçağı ile çıkmasına izin

Nuri Demirağ, Muhsin Ertuğrul ile birlikte Divriği'de

verilmemesi, Türkiye'nin ilk demokratik partisinin MKP olduğu ve DP'nin iktidardaki partiden doğduğu ve şöhretlerle ün yapmaya çalıştığı, partilerinin politikalarının devletçi olmayıp devletçiliğin de karşısında olduğu, inandıkları sosyal prensiplerin başında ahlakın ve an'nenin bulunduğu, basın kanununa muhalif oldukları, kendilerinin köylü partisi görünümünde olduğu idi.⁷⁴

Seçim propaganda dönemi tamamlandıktan sonra seçim günü gelmiş, CHP ve MKP aday listelerini ilan ederek seçime katılma kararlılıklarını göstermişler, fakat DP daha önceden açıkladığı şekilde seçime katılmama kararını uygulayarak, partililerin dilediği gibi davranmalarında serbest olduklarını bildirmiştir.⁷⁵ Belediye seçimleri bu durumda 26 Mayıs 1946 sabahı başlamış, bazı yerlerde olaylı geçmiş ve Cumhuriyet Halk Partililer ve MKP'liler arasında karşılıklı sürüşmeler olmuş, bütün muhalefet birleşerek CHP'nin seçimlere hile karıştırdığını ileri sürmüşlerdir. Seçimlere katılma oranı da beklenenin altında olmuştur.⁷⁶ MKP seçimlerin başladığı günün öğleden sonrası seçimlerden çekildiğini belirten bir beyanname yayınlamış ve seçimlerde hile yapıldığını iddia etmiştir.⁷⁷ Seçimden çekildikleri haberi bütün parti şubelerine ulaşmadığı için seçime devam eden şubeler olmuş ve sayımlar yapıldığında, Osmaniye'de, Ezine'de,⁷⁸ Hatay'a bağlı Ürdün nahiyesinde ve Çanakkale'de⁷⁹ Belediye seçimlerinin kazanıldığı anlaşılmıştır. Bu arada Urfa Belediye Başkanlığı'nı da MKP'nin kazandığı ve Mustafa Bozcan adlı partilinin başkan olduğu öğrenilmiştir.⁸⁰

MKP, muhtar ve ihtiyar heyetleri seçimlerinin yapılması tarihinin 1948 yılına alınmasına tepki göstermiş ve bu seçimlerin belediye seçimlerinin devamında yapılmasını istemiştir. MKP seçimlerin bir sıraya konulması halinde muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerinin belediye seçimlerinin önünde yapılması gerektiğini, çünkü Belediye Meclisi seçiminde taban oluşturması açısından önemine işaret edilmiştir.

Nuri Demirağ bu konuda CHP'yi kurnazlık etmekle suçlamıştır.⁸¹ MKP bu seçimlerin Eylül'de yapılacağını düşünerek, seçimlere katılacaklarını belirtmiş⁸² ve bütün parti teşkilatlarının istisnasız olarak seçimlere katılmaları ve bu seçimlerin bütün seçimlerin ilk kademesi kabul edilmesi için çalışmalarına yoğunluk vermiş oldukları halde,⁸³ seçimler Eylül ayı içerisinde gerçekleşmemiş ve Şubat 1947'de yapılabilmıştır.⁸⁴

21 TEMMUZ 1946 GENEL SEÇİMLERİ

Belediye seçimlerinin henüz tartışmaları bitmemiş iken ülke tekrar bir seçim havası içerisine girmiş, Millet-

vekili Seçim Kanunu'nda 5 Haziran 1946 günlü ve 4918 sayılı Kanunla yapılan değişiklik ile Türkiye'de ilk kez tek dereceli ve çok partili seçim sisteminin uygulanması kararlaştırılmıştır.⁸⁵

MKP teşkilatları milletvekili seçimleri arifesinde hâlâ geçmiş Belediye seçimleri ile uğraşmakta, belediye seçimlerinin iptalini sağlamak için Danıştay'a başvuracak bir heyetin gönderilmesini istemektedir.⁸⁶ Bu arada Beşiktaş'taki Parti merkezinde il ve ilçe delegeleriyle yapılan toplantıda partinin seçime katılıp katılmayacağı konusunda görüşmeler yapılmış ve sonuç olarak partinin 17.6.1946'da milletvekili genel seçimlerine katılması kararı alınmıştır.⁸⁷ Parti bir beyanname yayınlayarak seçimlere katılacaklarını, bu nedenle teşkilatların yapması gerekenleri, özellikle adayların seçiminde uyulacak esasları belirlemiş, seçimde "ahval ve şerait ne olursa olsun",

sonuna kadar seçim mücadelesine devam edileceği ve hiçbir şekilde seçimleri boykot kararı vermeyecekleri belirtilmiştir.⁸⁸

1946 Milletvekili seçimleri öncesinde Demokrat Parti (DP) ile MKP arasında seçim içerisinde ittifak konusunda yapılan çalışmalar sonuç vermemiş, birlikte hareket etme konusunda anlaşma sağlanamadığı gibi, prensip olarak seçimin sağlıklı bir ortamda geçmesine yönelik ortak bir karar almaları da mümkün olmamıştır.⁸⁹

MKP, milletvekili adaylarının yüksek öğrenim görmüş gençler, işçi, esnaf ve köylüyü temsil edenlerden oluşması hususunun altını çizerek; genç olması, yaşının 40-45'ten yukarı bulunmaması, tamamen halkın içinden yetişmiş bir halk çocuğu olması, parti prensiplerine sonuna kadar sadık bulunması,⁹⁰ namuslu ve iyi şöhretli, ahlaklı olması⁹¹ özelliklerine sahip bulunmasını istemiştir.

Propaganda döneminin tamamlanmasının ardından 21 Temmuz 1946 günü milletvekili genel seçimleri yapılmış ve seçimlere katılım oranı %85 olmuştur. Seçim sonuçları alınmaya başlandığında, hayal kırıklığına uğrayanlar olmuş ve DP şehirlerde ileri olduğu halde köylerde CHP'nin oyları çok fazla çıkmaya başlamıştır. İstanbul'da sonuçların seçim akşamı alınması beklenirken, sonuçlar üç gün sonra Mareşal Fevzi Çakmak'ın valiyi ziyaret ederek bir aday ve bir vatandaş olarak sonuçların açıklanmasını istemesinden sonra ilan edilmiştir. Geçen bu üç günlük sürede oylara hile karıştırıldığı fikrine muhalefet, haklı olarak sahip olmuştur.⁹² Bu seçimle ilgili açıklanan sonuçlar da birbiriyle çelişkili olmuştur. Hikmet Bila seçim sonuçları hakkında "Açık oy-gizli sayım ilkesinin uygulandığı bu seçimler sonunda CHP 396, Demokrat Parti 62, Bağımsızlar ise 7 milletvekilliği elde etmişlerdir."⁹³ demektedir, Mahmut Goloğlu, seçim sonucunu geniş bir şekilde değerlendirerek "Kırkaltı seçimi sonunda mecliste 403 Cumhuriyet Halk Parti-

Nuri Demirağ Mektebinin şakirdlerine

Sakininiz!

Nuri Demirağ'ın hazırlattığı bir afiş

li, 54 DP'li, 8 Bağımsız milletvekilinin bulunduğu anlaşıldı⁹⁴ derken, Kemal H. Karpat ise "456 milletvekilliğinden 395'ini CHP, 64'ünü DP, 6'sını da Bağımsızlar kazanmıştı."⁹⁵ demektedir.

Sonuçların açıklanmasından sonra 1946 Belediye seçimleri sonunda olduğu gibi itirazlar yükselmiştir. DP, kendilerinin 279 ve CHP'nin ise 186 milletvekilliği kazandığını iddia etmeye başladılar. Seçimlere fesat karıştırıldığını iddia ederek, kendi kazandıkları yerlerde dahil olmak üzere bütün seçimlerin yenilenmesini istemişlerdir.⁹⁶

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 24 Temmuz 1946'da bir bildiri yayınlayarak milletvekillerinin çoğunluğun oyları ile seçildiğini, seçimlere katılımından dolayı halkı kutladığını, yeni bir dönemin başladığını belirterek dargınlıkların unutulmasını istemiştir.⁹⁷ Bu bildiri seçim hileleri ve baskıyı unutturmadığı gibi muhalefetin de güçlenmesine neden olmuştur.⁹⁸ İtirazların büyük artış göstermesi sıkıyönetim komutanlığının bildiri yayınlamasına yol açmış,⁹⁹ seçim sonuçları hakkında şüphe uyandırarak asayiş bozdukları suçlamasıyla gazeteler baskı altına alınmaya çalışılmış, Celal Bayar'ın seçimleri tenkit eden açıklamasını yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri kapatılmıştır.¹⁰⁰

İtirazların devam ettiği dönemde 3 Ağustos 1946'da Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçilen milletvekillerinin toplanmasıyla teşekkür etmiş ve Başbakan Saraçoğlu'nun kabinesi değişerek yerine 5 Ağustos 1946'da Recep Peker kabinesi kurulmuştur.¹⁰¹

PARTİDE İKİNCİ HUZURSUZLUK

MKP'nin kuruluşundan bir süre sonra Hüseyin Avni Ulaş, bir süre sonra da Cevat Rifat Atilhan Nuri Demirağ'ı partiden çıkarmış, fakat hukuki açıdan Nuri Demirağ'ın haklı olduğunun Vilayet tarafından açıklanmasıyla Cevat Rifat Atilhan partiden çıkarılmıştı. 24 Temmuz 1946 milletvekili seçimleri günü parti idare kurulu tarafından Nuri Demirağ¹⁰² partiyi despotizmle yönettiği iddiası ile partiden ikinci kez çıkarılmıştır.¹⁰³

Nuri Demirağ partiden çıkarıldığını haber aldığı anda çok şaşırarak, böyle bir kararın alınmasının imkansız olduğunu, kendisinin idare kurulu üyeleri hakkında partiden çıkarma kararı aldığını belirtmiştir.¹⁰⁴

Parti içerisindeki bölünmenin bu şekilde ortaya çıkmasından sonra, her iki grup da kendilerinin haklılığını ispat etmek istediklerinden çeşitli haberler çıkarmışlardır.¹⁰⁵ Nuri Demirağ'ı partiden çıkaran parti idare kurulu, MKP umumi katibinin başkanlığında toplantı yapmış, Nuri Demirağ eğer faaliyetine devam ve ısrar ederse adli makamlar nezdinde harekete geçeceklerini bildir-

mişlerdir. İstanbul Valiliği'ne, Nuri Demirağ'ı partiden çıkardıklarını bildiren tebligat gelmiş ve vilayet hukuk işlerine havale olunmuştur.¹⁰⁶ Nuri Demirağ bu gelişmeler karşısından partiden çıkarıldığını kabul etmemiş ve partiyi tesis eden bir kişi olarak kongre yapılmadan partiden çıkarılmasının mümkün olmadığını savunmuştur.¹⁰⁷

Vilayet Hukuk İşleri tarafından ortaya çıkan anlaşmazlık incelemeye alınmış, parti nizamnamesi ve tüzüğüne göre inceleme yapıp,¹⁰⁸ kesin olmamakla birlikte kararın Nuri Demirağ aleyhine olacağı anlaşılmıştır.¹⁰⁹ Nuri Demirağ, idare heyetinin İstanbul Valiliğince haklı görüldüğü haberinin resmi olarak kendisine duyurulmasından önce, bu kararı aldıktan sonra Danıştay'a başvuracağını açıklamış, partisinin lideri olduğu iddiasıyla İstanbul şubelerine bir yazı ile Pazar günü genel bir toplantı yapılacağını bildirmiştir.¹¹⁰

Nuri Demirağ'ın kendisini partiden çıkaranlara karşı başlattığı taarruza karşılık aynı şekilde muhaliflerinin taarruzları ile karşı karşıya kalmıştır. Nurettin Ardıçoğlu, Nuri Demirağ'ın partiyle alakası kalmadığı için ileri geri konuşmalar yapmasının uygun olmadığını kendisine iftiralarda bulunulduğunu açıklayan uzun bir demec de vermiştir.¹¹¹

Vilayet Makamı Nuri Demirağ ile İdare Heyeti arasındaki anlaşmazlık hakkında kararını vererek her iki tarafa da kararı tebliğ etmiştir. Bu karara göre; Parti idare heyeti tüzük hükümlerine uygun olarak Nuri Demirağ'ı yolsuz ve uygunsuz saydığı hareketlerinden dolayı haysiyet divanına vermiş olduğu ve bu divanın partiden çıkarma kararı verdiğini ve bu kararda parti tüzüğüne aykırı bir vaziyet olmadığı tespit edilmiştir.

Nuri Demirağ'ın MKP ile böylece hiçbir ilgisi kalmamıştır. Nuri Demirağ böyle bir karar beklemediğinden şaşırarak ve Danıştay'a ve mahkemeye başvuracağını belirtmiştir.¹¹² Bu durumda MKP'yi Taksim'deki İdare Kurulu temsil edecek, Nuri Demirağ'ın hiçbir yetkisi kalmayacaktır. Beşiktaş'taki parti binasındaki levha indirilmiştir. Parti genel merkezi bir tebliğ yayınlarak son gelişmeler hakkında bilgi vermiştir.¹¹³

Parti merkezi Beyoğlu'ndaki şubeye taşınmış, idare heyeti toplantılar yaparak, partinin bir başkan seçmesi etrafında görüşmeler yapılmıştır.¹¹⁴ Partiyi çöküşten kurtarmak için bütün ülkece tanınmış, sevilmiş bir şahsiyetin seçilmesi düşünülmüştü

Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan söz konusu olmuş iseler de yeni parti kurma çalışmaları yaptıklarından dolayı MKP başkanlığına getirilmelerinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır.¹¹⁵

Nuri Demirağ, Ankara hava meydanında

Bu arada Nuri Demirağ vilayet ve parti idare heyetinin kararı ile haksızlığa uğradığını belirterek Danıştay'a başvurmuştur.¹¹⁶ Nuri Demirağ'ın sözcüsü Şevket Arı, İçişleri Bakanlığı'na yaptıkları başvuruya cevap geldiğini açıklamış¹¹⁷ ve İçişleri Bakanlığı'ndan olumlu cevap aldıklarını, Demirağ'ın Parti başkanlığında kaldığını, artık parti idare heyetinin faaliyetinin son bulduğunu belirterek kongrenin toplanacağını bildirmiştir.¹¹⁸ Ancak İçişleri Bakanlığı'ndan olumlu haber geldiğine yönelik çıkarılan haberlerin asılsız olduğu anlaşılmıştır.

Nuri Demirağ'ın 12 Ağustos'ta toplanacak genel kongre için izin almak amacıyla İçişleri Bakanlığı'na verilen dilekçe için için Emniyet Genel Müdürlüğü ve oradan da İstanbul Vilayeti'ne gönderilmiştir. Nurettin Ardıçoğlu da böyle bir kongrenin toplanmasının Nuri Demirağ'ın MKP ile hiçbir ilgisi kalmamasından dolayı mümkün olamayacağı ve bunun için de İçişleri Bakanlığına, İstanbul Valiliği'ne ve İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na başvurduklarını belirtiyor.¹¹⁹

Nuri Demirağ parti idare heyetine karşı sürdürdüğü mücadeleden yorgun düşmüş, bir mektup ile partiden ve siyasetten koptuğunu açıklamıştır.¹²⁰ Nuri Demirağ'ın partiden ve siyasetten ayrıldığını bildiren mektubunu idare heyeti azalarından Asaf Göreç, Demirağ'ın hakkı teslim ettiği ve partiden ihraç kararı karşısında yapılacak bir şey olmadığını anlamış bulunduğunu zaten başka türlü davranışın söz konusu olamayacağını söylemiştir.¹²¹ Nuri Demirağ'ın partiden ayrılması ile 12 Ağustos 1946'da yapılacağı bildirilen kongre yapılamamış, Nuri Demirağ'ın partiden ayrılmadan önce İçişleri Bakanlığı'na verdiği dilekçenin İstanbul Valiliği ve Emniyet Genel Müdürlüğüne incelenmesi sonucunda da Nuri Demirağ'ın parti ile alakası kalmadığından dolayı kongrenin yapılmasına da müsaade edilmemiştir.¹²² Nuri Demirağ, partisinin uzaktan seyircisi kalacağına yönelik sözlerine rağmen partisinin isminin değiştirileceği duyumları ve taşra şubelerinden partinin başından ayrılması sebebiyle protesto mektupları aldığını belirterek¹²³ siyasetten ayrı kalamamış ve eski parti arkadaşları ile çalışmalarına başlamıştır.¹²⁴ Nuri Demirağ kısa bir zaman sonra Beşiktaş Hayrettin İskelesi'ndeki binasına "Milli Kalkınma Partisi" levhasını asmış ise de bu levha vilayetçe indirilmiş ve daha önce de levha asma hareketi olduğundan zabıt tutularak savcılığa verilmiştir.¹²⁵

Nuri Demirağ'a muhalif olan yönetim partiye farklı bir yön vermiş, hatta partiye sosyalist bir hava verecek şekilde faaliyet içerisine girmiştir. Partinin adını da "Milli Köylü Partisi" olarak değiştireceklerini belirtmişlerdir.¹²⁶ Bunu gerçekleştirmek için de vilayete dilekçe vermişler ve 28 Ekim'de bir kongre toplayacaklarını bildirmişlerdir. Toplanan bu kongrede partinin adını değiştirerek "Milli Köylü Partisi" yapmak istemiştir.¹²⁷

Partinin, "Köylü Partisi" olarak adının değiştirilmesinin düşünülmesi MKP'nin özel bir köy programına sahip olmasından kaynaklanmıştır. Yeni bir köy politikası oluşması yönünde partinin önemli çalışmaları partiyi bu yönde etkilemiştir.

Nuri Demirağ'ın parti idare heyeti ve İstanbul vilayeti aleyhine açtığı dava 11. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde görülmeye başlanmış, ancak Vilayet avukatları davayı görmeye mahkemenin yetkisi olmadığını iddia etmişlerdir. Mahkemeye gelmeyen Nurettin Ardıçoğlu, Selahattin Bıkdemir ve Ziya Uygur hakkında gıyap kararı için kesin karar verilmemiştir.¹²⁸ Partinin uzun zaman başsız kalması ve yeni bir lider arama faaliyetinin sonuç vermemesi¹²⁹ partiyi olumsuz etkileyerek, MKP İdare Heyeti, şube başkanları ve üyeler arasında istifaların artmasına sebep olmuştur.¹³⁰

Nuri Demirağ, MKP'nin içinde bulunduğu istifa gelişmeleri karşısında faaliyetlerine hız vererek partiye olan bağlılığını bildirmiş ve kötü niyetli kişilerin partiden ayrıldığını, iyi niyetli kişilerin şu anda parti yönetiminde bulunduğunu, özür dilerlerse kendileriyle anlaşabileceğini ve maddi manevi destek yapacağını açıklamıştır. Taşra teşkilatı benim lider olmamı istiyor diye de konuşmasına ekliyor.

Nuri Demirağ'ın bu zamanlamalı çıkışı parti idare heyetinin Nuri Demirağ ile yakınlaşmasını sağlayacak bir sırada olmuştur.¹³¹ Ancak Nuri Demirağ'ın zamanlamalı çıkışı Asaf Göreç tarafından sert bir şekilde karşılanmış, partide hiçbir

Nuri Demirağ Erzincan depreminden sonra halk arasında

bir buhranın olmadığı, Nuri Demirağ ile fikir ayrılığından dolayı asla anlaşamayacağı açıklanmıştır.¹³²

Partideki huzursuzluklardan partililerin nasıl etkilendiklerini bu dönemde açıkça gösterecek bir gelişmede parti idare heyeti, şube başkanları ve üyelerin istifalarının artması, İstanbul'da 20 şubenin birden kapanması ve taşrada da faaliyetlerin durdurulması şeklinde göze çarpmaktadır.¹³³

Parti idare heyeti içinde bulunan buhranın gün yüzüne çıkması, parti idare heyetini teşkil eden altı kişiden üçünün istifa etmesi ile olmuştur. Asaf Göreç, Selahattin Bıkdemir ve Ferit Sarp'ın istifalarıyla parti idare heyetinde bulunan altı kişiden üçünün istifasıyla, idare heyetinin temsil niteliği de ortadan kalkmıştır.¹³⁴

Nuri Demirağ bu gelişmelerden yararlanarak parti liderliğini tekrar elde etmek için, bir fırsatın daha geldiğini görerek harekete geçmiştir. Nuri Demirağ'ın bundan sonra yapması gereken, dağılan MKP'den geriye kalan partilileri bir kongre aracılığı ile bir araya getirmek ve bu kongre ile parti için gerekli kararları almak olacaktır.

Nuri Demirağ faaliyete geçerek önce anlaşmazlığa düştüklerinden dolayı kendisini partiden çıkaranlarla te-

maslara girişmiş¹³⁵ ve bu arada yapılacak milletvekili seçimlerinde aday çıkarılacağını açıklamıştır.¹³⁶ Ancak parti umumi katipliğinden yayınlanan bir mesaj ile seçimlere katılmayacakları açıklanmıştır.¹³⁷

Nuri Demirağ'ın, kendisini partiden çıkaranlarla yaptığı temasların olumlu sonuçlanmaması, acil bir kongrenin toplanması için çaba sarf edilmesine yol açmıştır. 17 Nisan 1947'de toplanan Parti Genel Kongresi Paşa Limanı'ndaki Nuri Demirağ'ın köşkünde toplanmıştır. Kongre, Nuri Demirağ'ı parti genel başkanlığına seçmiştir.¹³⁸ Kongre toplantılarına devam ederken 20 Nisan 1947'de Beşiktaş'taki parti merkezine partinin daha önce vilayet emriyle kaldırılan tabelası asılmıştır.¹³⁹

Taksim'i merkez yapan, istifalarla temsil yetkisini kaybetmiş olan parti eski idare heyeti tarafından umumi katipliğe seçilmiş olan Vahit Çadircioğlu, Nuri Demirağ'ın topladığı kongrenin kanuni olmadığını bildirerek protesto etmiştir.¹⁴⁰ Böylece parti tekrar bir ikilik içerisine girmiştir. Vahit Çadircioğlu kongreyi protesto etmekle yetinmemiş, asıl kongrenin 2 Haziran'da toplanacağını belirterek Nuri Demirağ partiden çıkarılmış olduğundan yetkili olamayacağını belirterek, vilayete müracaat etmiş, bu kongrenin faaliyetinin durdurulmasını istemiştir.¹⁴¹ Bu arada Nuri Demirağ'ın Parti idare heyeti adına açtığı davaya 11. Hukuk Mahkemesi'nde devam edilmiş, davanın yönü toplanan kongreye çevrilmiş ve bilgi toplamak için dava ileri bir tarihe bırakılmıştır.¹⁴²

Nuri Demirağ'ı partiden çıkaran ve Taksim'de merkez kuran partililer, 2 Haziran 1947'de parti kongrelerini toplayacaklarını belirtmişler. Fakat 2 Haziran'da kongre ilgi uyandırmamış ve delegelerin katılmamış olduğu görülünce de Pazar günü kongreyi toplayacaklarını ilan etmişlerdir.¹⁴³

Pazar günü MKP'den ayrılan parti idare heyeti kongresini yapmış, ancak kongre olaylı ve tartışmalı geçmiştir.¹⁴⁴ Kongre'de bir çözüm bulamayan grup, bundan sonra da sık sık toplantılar yaparak konuyu aydınlatmak istemişse de tartışmalar olumlu bir sonuç vermemiştir. Toplantıların giderek iki grubun ortaya çıkmasında etkili olduğu ve Vahid Çadircioğlu'na karşı muhalefetin arttığı, Nuri Demirağ'ı başkan tanıma konusundaki görüşün güçlendiği farkedilmiştir. Hatta bu grup Vahid Çadircioğlu hakkında zabıt tutarak mahkemeye başvurmak dahi istemiştir.¹⁴⁵

Nuri Demirağ ile Vahid Çadircioğlu ve parti idare heyeti arasındaki mücadele devam ederken İstanbul Asliye 11. Hukuk Mahkemesi 946/1635, 947/595 sayılı 11 Temmuz 1947 tarihli Demirağ lehine verdiği karar, Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin esas 682/1299 sayılı ilamı ile tasdik olunmuştur.¹⁴⁶ Nuri Demirağ bu şekilde parti liderliğine yeniden gelmiş ve böylece uzun zaman-

dır devam eden huzursuzluk son bulmuş, MKP siyasi faaliyetlerine yeniden başlamıştır.¹⁴⁷

MKP uzun süredir varolan huzursuzluklardan kurtulup bir istikrar dönemine adım atarken bu durumun uzun süre devam etmeyeceğinin belirtileri de ortaya çıkmaya başlamıştır. İstanbul il idare heyetinde bulunan başkan ve üyeler arasında anlaşmazlıklar çıkmış ve bu anlaşmazlıkların halledilmesi için de parti genel heyetini toplantıya çağırarak kararını almışlardır.¹⁴⁸ Ancak Nuri Demirağ İstanbul il idare heyetinin merkezle işbirliği yapmadan kendi kendine aldığı bir kararla kongre toplamaya yetkili olmadığını belirterek, vilayet makamının bu kongreye izin vermemesi için girişimlerde bulunmuştur. Vilayet de bu istek karşısında toplanacak kongreyi düzenleyenlerin partinin üyeleri olmalarından dolayı, duruma müdahale etmemeyi ve savcılığa haber verilmesi kararını almışlardır.¹⁴⁹ Kongre günü geldiğinde kongreye katılanların ekseriyeti temin edememesinden dolayı bu kongre toplanamamıştır.¹⁵⁰

1949 PARTİ GENEL KONGRESİ

MKP'nin 1949 yılında genel bir kongre toplamak arzusuyla yapılan çağrılarının sonucunda genel kongre toplan-

lanmış, 29 Temmuz 1949'da ekseriyetin mevcut olduğu görülünce, kongre başkanı ile vekillerinin seçimine geçilmiştir.¹⁵¹ Nuri Demirağ kongrede uzun bir konuşma yaparak önemli konulara temas etmiştir.

Bu konuşmasında Sovyet Rusya'ya gittiğini ve Rus Bolşevizmini gördüğünü, fakat bu rejimin sefalet yerlerinde uygulanabileceğini, bu yüzden de

Nuri Demirağ Erzincan depreminden sonra General Kâzım Orbay ile görüşürken

gereken ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinin liberalizmle olacağını savunmuştur. Demirağ, parti içi huzursuzlukların sona ermesinin kendilerini mutlu ettiğini, parti prensipleri ile toplumu olgunlaştıracaklarını, Milli Mücadele döneminden sonra başlayan ve hızla ilerleyen bayındırlık faaliyetlerinin hükümetlerin zevk ü sefaya düşmelerinden dolayı gerilediğini, devlet ileri gelenlerinin MKP'nin 6 prensibi etrafında toplanması gerektiğini, aç, çıplak, işsiz, müsrif ve sefih kimse bırakılmayacağını, laikliğin ülkede tatbik edilmediğini, Diyanet Teşkilatı'nın devletin bütçesine dahil olmasının tezat olduğu şeklindeki düşüncelerini açıklamıştır.

Yeni partilerin kurulmasına olumlu baktıklarını, devletçilik rejimine karşı olduklarını, seçimlere fesat karıştırılmaması ve uygun bir seçim kanununun çıkarılmasını istediklerini, ara seçimlerin yapılarak iki üç milletvekili için üç milyon lira gibi bir para harcanmasına taraftar olmadıklarını, partilerin devlet yardımıyla ayakta durmalarının, taraftarların fedakar olmadığından kaynaklandığını söylemiştir.¹⁵² Bu kongrenin sonucunda genel başkanlığına Nuri Demirağ, başkan vekilliklerine de Veysel Ünüvar, İhsan Hün, sekreterliğe de Safi Dü-

mer seçilmişlerdir.¹⁵³ Bu kongre, partinin birlik ve beraberliğini güçlendiren, bir kongre olmuştur.

SEÇİMLER VE 14 MAYIS 1950 GENEL SEÇİMLERİ

MKP, içinde bulunduğu huzursuzluklar ve bölünme sebebiyle Şubat 1947 Muhtar ve İhtiyar Heyeti, 6 Nisan 1947 (İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir, Kastamonu) dört ilde yapılan Milletvekili Ara Seçimlerine, 30 Mayıs 1947 Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimine, 17 Ekim 1948 Milletvekili Ara Seçimlerine, 16 Ekim 1949 Milletvekili Ara Seçimlerine katılmamıştır.¹⁵⁴

MKP'nin 1946 Belediye ve Milletvekili Genel seçimlerinden sonra girmiş olduğu seçim 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimleri olmuştur. MKP, 1950 Milletvekili Genel Seçimleri'ne gireceğini açıklayarak,¹⁵⁵ çalışmalarına başlamıştır. Propaganda faaliyetleri için "İrşad Heyeti" adı verilen bir heyet oluşturulmuş ve bu heyet tarafından propaganda faaliyetleri gidilen bölgelerde başlatılmış ve Genel Başkan tarafından faaliyetler tamamlanmıştır.¹⁵⁶

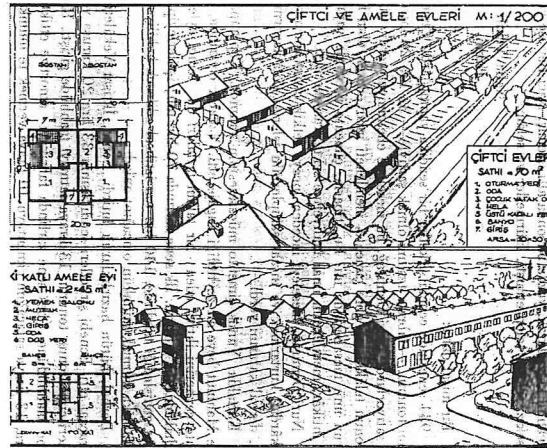
"MKP'nin altı vilayette seçimlere gireceğine dair haberler çıkmıştır.¹⁵⁷ Seçim Kanunu'nun belirttiği tarihler arasında partiden bağımsız olarak adaylıklarını koyanların İstanbul İl Seçim Kurulunca incelenmesi sonunda seçime katılacak toplam milletvekili aday sayısı 189 olarak açıklanmış, partilere göre adayların dağılımına bakıldığında sayının 180 olduğu görülmüştür.¹⁵⁸ Seçimden bir gün önce partilerin Yüksek Seçim Kurulu'na bildirdikleri oy pusulaları kamuoyuna duyurulmuş, Yüksek Seçim Kurulunca CHP'nin beyaz kağıt üzerine altı ok bulunan, DP'nin beyaz kağıt üzerine "D.P" harfleri bulunan, Millet Partisi'nin beyaz kağıt üzerine basılmış hiçbir işaret bulunmayan, MKP'nin de üzerinde "M.K.P" harfleri ve arı resmi ile 1945 tarihini taşıyan oy pusulalarını kullanacakları belirtilmiştir.¹⁵⁹

MKP'nin altı vilayette seçimlere gireceğine dair haberler çıkmışsa da, parti yalnız İstanbul'dan seçimlere katılmış ve tespit ettiği yirmi milletvekili adayının isimlerini 24 Nisan'da Yüksek Seçim Kurulu'na bildirmiştir.¹⁶⁰ Sonuçta 14 Mayıs 1950'de Milletvekili Genel seçimleri yapılmış ve bu seçimlerden DP büyük bir zaferle çıkarken MKP başarı gösterememiş ve milletvekili çıkaramamıştır.¹⁶¹

1950 Milletvekili Genel Seçimleri'nden sonra yapılan 13 Ağustos 1950 Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimi, 3 Eylül 1950 Belediye Seçimleri, 15 Ekim 1950 İl Genel Meclisi Seçimi, 16 Eylül 1951 Milletvekili Ara Seçimleri'ne MKP'nin katıldığına dair bilgi bulunamamıştır.¹⁶²

PARTİDE ÜÇÜNCÜ HUZURSUZLUK

1952 yılına gelindiğinde Nuri Demirağ'ın tutum ve davranışlarına karşı, partiyi bunalıma sürükleyecek bir ortamın yaklaştığı sezilmeye başlanmıştır. Sonunda MKP Kongre Başkanı Cemal Dümen imzalı ve İstanbul Yedinci Noterliği mazbatasına ekli bir yazı ile kurucusu bulunduğu partiden Nuri Demirağ'ın çıkarıldığı bildirilmiştir. Nuri Demirağ'ın ise böyle bir gelişmeden bu devrede haberi olmamış, haberdar olduktan sonra kendisini partiden çıkarılanları "... yedi kişidir ki, hepsi de vaktiyle tard ve ihraç edilmişlerdir. Hiçbir resmi sıfatları yoktur..."¹⁶³ diyerek açıklama yapınca karşılıklı bir sözlü çatışma süreci başlamıştır. Nuri Demirağ ile MKP umumi merkez idare heyeti arasındaki mücadele giderek artmış ve Nuri Demirağ'ın geçmişi ile ilgili konular gündeme getirilerek, huzursuzluğun boyutları genişlemiştir.¹⁶⁴

Nuri Demirağ'ın köy planlarından bir resim

1953 PARTİ GENEL KONGRESİ

MKP'nin iki yılda bir yapmakta olduğu genel kongresi 31 Mayıs 1953'te Beşiktaş'taki parti merkezinde yapılmıştır. Kongre'nin açılışını parti kurucusu ve başkanı olan Nuri Demirağ uzun bir konuşma ile başlatmıştır.¹⁶⁵ Nuri Demirağ konuşmasında bir yayın organı çıkaracaklarını ve gündelik olan bu organın gazete şeklinde hazırlanıp, "Kalkınma" adını

alacağını ve partinin müdafaa ve mücadele aracı olacağını, milli savunma politikalarını, havacılığın önemi-ne dayanarak açıklamış, asma köprü yapımının geciktirilmesinin olumsuzluklarından söz etmiş, hükümetin vergi politikasını eleştirmiş, Şark ve İslam birliğinin kurulması için çalıştıklarını belirterek; "-Tarih yüzlerce misaliyle bize gösteriyor ki, topluluktan refah ve saadet doğmuştur. Türklük Müslümanlıkla ifade olunur. Bu camianın asırlarca alemdarlığını yapmış olan Türkü hiçbir kimse ve hiçbir kuvvet bu davadan ayıramaz." ifadesini kullanmıştır.

Teknik Ahlak Üniversitesi kurma düşüncesinden, kalkınma projelerinden, Amerikan yardımına ve işbirliğine ihtiyaç olduğundan, ülkenin ağaçlandırılmasından, kuru toprakların sulanmasını sağlamaktan, barajlar yapılmasından ve bataklıkların kurutulmasından, fabrikaların yapılmasından ve köylerin durumlarının iyileştirilmesinden, hayat pahalılığından, karaborsadan, işsizlik ve sefaletten ve bunlarla mücadeleden söz etmiştir. Bu konuşmadan sonra H. Cengiz Alpay tarafından faaliyet raporu okunmuş, bunun arkasından yeni bir idare heyetinin seçilmesi sağlanmıştır. Nuri Demirağ tekrar parti genel başkanlığına seçilmiştir.¹⁶⁶

Bu kongrede faaliyet raporunu okuyan H. Cengiz Alpay 1952 yılında meydana gelen gelişmeler konusunda; Partinin kurulduğu günlerden beri sabotaj işleriyle uğraşanların bulunduğunu bunların bugün de faaliyetlerine devam ederek birlik ve beraberliklerini bozmaya çalıştıklarını belirterek, 1952 yılında parti nizamnamesine aykırı olarak Çorlu'da daha önce partiden ihraç edilenlerin kin ve cehaletleri nedeniyle toplantı yaptıklarını, bunun yasal bir toplantı olmadığı halde CHP yayın organları tarafından bir kongre olarak aksettirildiğini açıklayarak, gönderilen noter tasdikli tekziplerle bu yayın organlarına gereken dersi verdiklerini belirtmiştir. Ayrıca İçişleri Bakanlığı'na başvuru yapmışlar ve 11.11.1952 tarihli İçişleri Bakanlığı genelgesinin yayınlanmasını sağlamışlar, partiden ihraç edildikleri halde, sahte mühür, sahte unvan kullandıkları gerekçesi ile İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na 953 / 164 sayı ile suç duyurusunda bulunarak 953 / 152 numara tahtında men'i müdahale ve zararı manevi davasının 12. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde görülmesi sağlanmıştır.¹⁶⁷

2 MAYIS 1954 GENEL SEÇİMLERİ

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 12 Mart 1954'te tatile girmesi ile yeni genel seçimlerin 2 Mayıs 1954 Pazar günü yapılması kararlaştırılmıştır. Meclisin tatile girmesi ile seçimler için siyasi partiler hızla hazırlık yapmaya başlamışlardır.¹⁶⁸ Seçimler yaklaşırken MKP genel başkanı Nuri Demirağ'ın da seçimlere girmesi konusunda çalışmalar başlamış, özellikle Başbakan Adnan Menderes Nuri Demirağ ile ilgilenerek, milletvekilliği adaylığı konusunda Demirağ'ı ikna etmeye çalışmıştır.¹⁶⁹ Nuri Demirağ'ın DP listesinden bağımsız aday olarak listeye girmesi için yapılan çalışmalar olumlu bir şekilde sonuçlanmış ve Sivas'tan bağımsız aday olarak seçimlere girmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷⁰

Nuri Demirağ adaylığının kesinleşerek Sivas listesinde yer almasından sonra, Sivas halkına, seçime katılmasında etkili olan faktörleri, siyasi düşüncelerini açıklayan bir seçim beyannamesi yayınlamıştır. Demirağ yayınladığı bu beyannamede seçimlere katılması konusunda, kendisine yapılan ısrarlar sonucunda ve DP yetkilileri ile iktidardan istediklerini yerine getirmeleri sözünü aldıktan sonra seçime katılma kararı aldığını belirtmiştir. İktidardan istedikleri konusunda da Demirağ; Demokratik olmayan kanunların kaldırılarak, yerine demokratik esaslara dayalı kanunların getirilmesi, Anayasa'da bazı değişikliklere gidilmesi, istinaf mahkemelerinin kurulmasının bir an önce gerçekleştirilmesi, özel teşebbüsün desteklenerek güçlendirilmesi, devletçiliğin kaldırılmasını özellikle belirterek, iktisadi kalkınmanın çok önemli olduğu, ülkede üretim artışının sağlanması

ile doğacak bolluğun rekabete yol açması ile millet yararına bolluk ve ucuzluk olacağını, endüstriyel gelişmenin zorunlu olduğunu ve özel girişimin harekete geçmesi ile desteklenmesi gerektiği konuları üzerinde durmuştur.¹⁷¹

Propaganda döneminin tamamlanması ile 2 Mayıs 1954'te Milletvekili Genel seçimleri yapılmış ve DP seçimlerden başarılı bir sonuç ile çıkmıştır. Kayıtlı seçmenlerden %83.63'ü oy kullanmış, bu oyların %58.42'sini DP kazanmakla beraber meclisteki sandalyelerin %92.98'ini almıştır. Oyların %35.11'ini alan CHP meclisteki sandalyelerin %5.52'sine sahip olmuştur. Geriye kalan oy ve sandalyeler Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Bağımsızlar arasında paylaşılmıştır. Böylece seçimler sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne DP'den 305 milletvekili, CHP'den 31 milletvekili girmiştir.¹⁷²

DP Sivas listesinin tamamı seçimler sonucunda Meclise girdiğinden, Nuri Demirağ da meclise girmiştir.¹⁷³ Nuri Demirağ'ın DP listesinden bağımsız aday olarak gösterilmesine karşılık "Milli Kalkınma Partisi" ibaresini kullanmakla partiyi istismar ettiği ve kazanma şansını artırdığı konusunda düşünceler ortaya atılmış, hatta "Nuri Demirağ'ın milletvekilliği durumunun seçmenleri iğfal bakımından değiştirilmesine karar verilmesi" dahi Yüksek Seçim Kurulu'ndan istenmiştir.¹⁷⁴ Nuri Demirağ DP Sivas listesinden bağımsız aday olarak meclise girmekle, daha önce bu şekilde duyurmaya imkan bulamadığı MKP'nin görüşlerini ve prensiplerini meclise ve tüm ülkeye duyurmak için önemli bir imkan elde etmiştir.

NURİ DEMİRAĞ'IN MECLİS ÇALIŞMALARI

Nuri Demirağ DP listesinden meclise girmiş olmasına rağmen DP'nin vermiş olduğu taahhütleri yerine getirmediğini görerek muhalefete geçmiş ve Demokrat Parti ile şiddetli bir mücadeleye girişmiştir.¹⁷⁵ Nuri Demirağ meclise sunduğu kanun tekliflerinde MKP'nin prensiplerini esas almış ve partisinin düşüncelerini ve politikalarının mecliste savunuculuğunu yapmıştır. Bu konuda MKP'nin memurların suiistimallerden uzak tutulması hassasiyetinin Nuri Demirağ'ın kanun teklifi ile meclis gündemine getirilmesi, suiistimal yapan memurların çok ağır cezalara çarptırılmasını toplum düzeninin sağlanması ve ülkeye kötülük yapılmasını engellemek ve ahlak değerlerinin toplumu ayakta tutan en önemli faktör olduğunu vurgulaması açısından önemli bir örnektir.¹⁷⁶

Nuri Demirağ, din görevlilerinin maaşlarının artırılması için de bir kanun teklifi hazırlamış ve sunmuştur. Bu kanun teklifinde, Milli Mücadele içerisinde din

Nuri Demirağ ailesi ile

görevlilerinin savaşın kazanılmasında gösterdikleri çabalardan söz etmiş, ancak İstiklal Savaşı'ndan sonra bu sınıfın ihmale uğradığını ve sefalet içerisinde düşüklerini vurgulamıştır.

Türk tarihinden, alime ve din görevlisine verilen önemden bahsederek, bu görevlilerin refahını temin etmenin Türk milletinin kutsal borcu olduğunu ifade etmiştir. Maaşları diğer memurlarla karşılaştırıldığında durumlarının çok zor olduğunu gördüğünü bu nedenle kanun teklifinin desteklenmesini istemiştir.¹⁷⁷

Nuri Demirağ bu kanun teklifleri dışında da mecliste önemli konular üzerinde durmuş, ülkenin içinde bulunduğu durumu, bu durumun nasıl iyileştirilebileceğini açıklayan konuşmalar yapmıştır. 26 Mayıs 1954 tarihli konuşmasında üretim artışı ile bolluğun sağlanabileceği ve rekabetle ucuzluğun sağlanabileceği, bunun için sanayileşmenin büyük önemi olduğu, ayrıca İslam ülkelerine yardım edilmesini, aksi halde bu ülkelerin sömürge haline getirileceği, devletçilikten vazgeçilerek ekonomik sistemin liberalizme dayandırılması gerektiği, özel teşebbüsün önündeki tüm engellerin bu nedenle kaldırılması gerektiği, 25 yıldır her branştan ekiple Rusya, Avrupa, Amerika, Kanada ve Pakistan'da bulunduğu ve Türkiye'yi onlara bakarak değerlendirdiğinde ilk yapılacak işin antidemokratik kanunların kaldırılması olduğu üzerinde hassasiyetle durmuştur.

Nuri Demirağ Anayasa'nın değiştirilmesi ile beş yüz bin kişiyi temsilen bir kişinin hayat boyu olmak üzere seçilmesiyle bir ayan meclisi oluşturulması, yüz bin kişiyi temsilen bir milletvekili seçilmesi, istinaf mahkemelerinin kurulması, imalat muamele vergisinin kaldırılması, kaldırılmış olan Teşviki Sanayi Kanunu'nun iyileştirilerek yeniden uygulanmaya başlanması ve seçim sisteminin düzenlenmesi gibi konular hükümet programında yoktur. Bu sözlerle Nuri Demirağ, DP'nin hükümet programını eleştirmekte ve MKP'nin görüş ve prensiplerini dile getirmektedir.

Devletçiliğin ülke yararına olmadığını belirterek, havacılık konusundaki teşebbüslerin olumsuz bir şekilde sonuçlanmasının nedenini, dönemin devletçi politikayı uygulayan hükümetine ait olduğunu düşünmekte ve; "Milli Eğitim; askeri pilot ve personel yetiştirme mektebinin bir aynısı olan teşebbüsü şahsi erbabının kurduğu tayyare mektebinin maruz kaldığı müşkilat, 30 seneden beri devam eden ve teşebbüsü şahsiyi öldüren zihniyetin henüz berdevam olduğunu göstermeye kafidir. Bu meselelerin Maarif Vekili Celal Yardımcı'dan sorulmasını ve müsebbiblerinin cezalandırılmasını istiyorum." diyerek, devletçiliğin hâlâ devam ettiğini vurgulayarak DP'yi eleştiriyor.

Nuri Demirağ, Amerika'daki köylerde var olan sistemi ve başarısını anlatarak Türkiye'de de aynı sistemi

meydana getirmenin gerektiğini, arazilerin bölünüp parçalanması ile değil, birleştirilmesi ile oluşturulacak çiftliklerde daha iyi verim elde edileceğini, durumlarının iyileştirilmesi ile köylerin şehirlerden farklı bir durumda olmayacağını, fabrika ve yatırımların köylünün ayağına götürülmesini istemiştir.

Nuri Demirağ meclisteki 20 dakikalık konuşma süresinin dolması nedeniyle 26 Mayıs 1954 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi'ne geçen bu konuşmasının devamını 20 Nisan 1956 tarihli Dün ve Bugün Mecmuası'nda yapmıştır.¹⁷⁸ Mecmuaya yaptığı açıklamalarda kendisinin ülke ile ilgili projelerini anlatmıştır.¹⁷⁹

Nuri Demirağ MKP'nin milletvekili sayısı ile ilgili görüşlerini destekleyen 22.5.1956'da "5545 sayılı Milletvekilleri Seçimine Dair Bazı Maddeler"i değiştirilmesini isteyen kanun teklifini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne vermiştir. Kanun teklifinde yüz bin kişi için bir milletvekili seçilmesini istemiş, seçimde oy veremeyecek olanları açıkça belirtmiş, radyo ile propagandanın nasıl düzenlenmesi gerektiğini belirterek, kanun teklifinin amacını anlatmıştır.¹⁸⁰

Nuri Demirağ, meclis içerisinde pek çok kanun teklifi ve soru önergesi vererek, ortaya attığı düşünceleri ve teklifleri karşısında nelerin yapıldı yapılmadığını da görmek ve öğrenmek istemiştir. Nuri Demirağ'ın soru önergelerinin bazıları şunlardır: "İstinaf mahkemelerinin kurulmasının

düşünüldü düşünülmediği",¹⁸¹ "Gelir vergisinin büyük zirai işletmelere ve çiftçilere teşmili hususunun düşünüldü düşünülmediği"¹⁸² "Vekillerin vazife ve mesuliyetlerini tayin edecek kanun teklifinin hazırlanıp hazırlanmadığı",¹⁸³ "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak tadiller"¹⁸⁴ hakkında sorularını sormuş ve "Amme nizamını ihlal edenler ve umum ahlakı bozanlar hakkında" da bir kanun teklifi sunmuştur.¹⁸⁵

NURİ DEMİRAĞ'IN ÖLÜMÜ VE PARTİNİN SONU

MKP'nin kuruluşundan kendi ölümüne kadar en büyük destekçisi, sadık bir idarecisi olarak Nuri Demirağ kısa bir süre dışında partinin başkanlığında bulunmuş, 1954 Milletvekili Genel Seçimleri'nden 1957'de milletvekilliği bitinceye kadar Meclis'te görev yapmış ancak rahatsızlığının ortaya çıkması ile tekrar meclise girme çabası içerisinde olmamıştır.¹⁸⁶ Nuri Demirağ şeker hastalığından 13 Kasım 1957'de hayatını kaybetmiştir.¹⁸⁷ Demirağ'ın ölümüyle parti kendisini ayakta tutan en büyük kuvveti kaybetmiştir. Nuri Demirağ'ın ölümünden sonra parti faaliyetine devam edememiş ve genel kurul toplantısını gerçekleştirememiştir. Bu nedenle MKP 22 Mayıs 1958 tarihinde münfesihi sayılmıştır.¹⁸⁸

Nuri Demirağ, Ömer ve Erdal İnönü ile

SONUÇ

1945 yılında CHP'ye karşı ilk muhalefet bayrağını açan, muhalefetin siyasal bir örgütlenme içerisine girmesinde muhalifleri cesaretlendiren, çok partili siyasal hayata geçiş aşamasında ilk kurulan siyasal parti olmasına rağmen, bu parti Türk siyasal hayatına damgasını vuracak etkin bir siyasal katkı sağlayamamıştır.

Partinin kurucuları olarak bilinen Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan'ın parti içinde düşünceleri açısından uyumlu bir çalışma gerçekleştirecek yapıda olmadıkları, partinin kuruluşundan bir ay sonra kurucular saflarında başlayan kopmalarla kendini göstermiş, ilk olarak Hüseyin Avni Ulaş partiden ayrılmıştır. Onun arkasından Cevat Rifat Atilhan'ın Nuri Demirağ'ı partiden çıkardığını açıklaması, Viyana Hukuk İşleri'nin de Nuri Demirağ lehine karar vermesi nedeniyle, Cevat Rifat Atilhan'ın partiden çıkarılması gelişmeleri yaşanmıştır.

Meclis içerisinde bir muhalefet partisi doğması beklentilerinin yoğun olduğu bir süreçte Meclis dışından doğan MKP çok büyük bir yankı oluşturmamıştır. Bu yankının oluşmamasında partinin tek amacının iktidara gelmek olmadığı, ülkede liberal ekonominin savasını vermek olduğunun açıklanması da etkili olmuştur.

MKP'nin güç kazanamamasının nedenlerinden biri de parti kurucularının hazırlamış oldukları programın

ve parti yöneticilerinin tutum ve davranışlarının tatmin-kar bulunmayışıdır. Partinin ortaya koyduğu prensipleri basit bulanlar olduğu gibi, bu prensiplere Atatürk'ün Devletçilik ilkesine karşı katıksız bir Amerikan liberalizmini savunduğu iddiasıyla karşı olanlar da görülmüştür.

Kurucularının partinin kuruluşunun ilk ayı sonundan itibaren anlaşamamaları nedeniyle partiden kopmaları, 1946 milletvekili seçimlerinden sonra Nuri Demirağ'ın tekrar partiden çıkarılması partide yeni bir huzursuzluk döneminin yaşanmasına yol açmıştır.

Özel teşebbüsten ve liberal ekonomiden yana olan bir partinin özel mülkiyetten bir parçayı terk etmeye kişiyi mecbur tutacağını belirtmesi şaşırtıcı bir çelişki olmuştur.

MKP, 1946 Belediye seçimlerinde birkaç belediye başkanlığı kazanması dışında, diğer yapılan seçimlerde başarı sağlayamamıştır.

Ancak, Nuri Demirağ 1954 Milletvekili Genel seçimlerinde DP listesinden bağımsız milletvekili adayı olarak seçimlere katılmış ve Sivas'tan milletvekilliği kazanarak meclise girmiştir.

MKP, Nuri Demirağ'ın bir parti kurma düşüncesi doğrultusunda ve onun başkanlığında kurulmuş ve Nuri Demirağ'ın 1957 yılında ölmesi ile genel kurulunu toplayamadığından Türk siyasal yaşamından sessiz bir şekilde ayrılmıştır.

Nuri Demirağ ortaokul öğrencileri ile

DİPNOTLAR

- 1 Ercan Haytoğlu, "Geçmişte Kapatılan Bir Parti ve Düşündürdükleri" Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı, Cilt II, Sayı: 23-24, Yıl: 4, Eylül-Aralık 1988, s. 1005.
- 2 Erdoğan Teziç, 100 Soruda Siyasal Partiler, I. Baskı, İstanbul 1976, s. 253.
- 3 Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye, I. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970, s. 95.
- 4 Daha geniş bilgi için bkz. Ercan Haytoğlu, Milli Kalkınma Partisi Kurucusu Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Projeleri, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Cilt I, Sayı 2, Yıl 1992, İzmir 1992, s. 257-264.
- 5 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, Hil Yayın, II. Baskı, İstanbul 1996, s. 26; Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Ankara 1976, s. 14.
- 6 Ulus, 8 Temmuz 1945.
- 7 Cumhuriyet, 10 Temmuz 1945; Ulus, 10 Temmuz 1945.
- 8 Toker a.g.e., s. 96.
- 9 Ulus, 12 Temmuz 1945; Ulus, 24 Temmuz 1945.
- 10 Vatan, 25 Temmuz 1945.
- 11 Vatan, 25 Temmuz 1945; Cumhuriyet, 25 Temmuz 1945; Naki Cevat Akkerman, Demokrasi ve Siyasal Partiler Hakkında Kısa Notlar, Ankara 1950, s. 44; Meydan Larousse, Cilt VIII, s. 795, Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara 1988, s. 380.
- 12 Ulus, 27 Temmuz 1945.
- 13 Cumhuriyet, 31 Temmuz 1945.
- 14 Cumhuriyet, 7 Ağustos 1945.
- 15 Cumhuriyet, 15 Ağustos 1945; Tanin, 16 Ağustos 1945.
- 16 Cumhuriyet, 6 Eylül 1945; Başbakan açıklamasında, partinin kuruluşuna verilecek izindeki gecikme hususunda "Milli" kelimesi yüzünden Bakanlar Kurulu'ndan izin alınması gerektiğini doğduğunu, Bakanlar Kurulu'nun izin vermesiyle bu sıkıntının aşıldığını belirtmiştir.
- 17 Cumhuriyet, 7 Eylül 1945; Hüseyin Avni Ulaş partinin kuruluşundan bir ay sonra partiden ayrılmıştır. Hüseyin Avni Ulaş, 17 Temmuz 1946, sayı 1 ve 24 Temmuz 1946 sayı 2 olarak sahibi ve başyazarı olarak İstanbul'da haftalık siyasal bir mecmua çıkarmış ise de nüshaları İzmir ve Ankara Milli Kütüphanelerinde bulunan bu mecmuaların MKP ile ilgisi bulunmamaktadır. Hüseyin Avni Ulaş için bkz. Ercan Haytoğlu, "I. Meclis Muhaliflerinden ve Milli Kalkınma Partisi Kurucularından Hüseyin Avni Ulaş" Güldeste, Sayı: 2, Yıl 1994, Denizli 1994, s. 22-25.
- 18 Tanin, 22 Eylül 1945.
- 19 Toker a.g.e., s. 96-97.
- 20 Muzaffer Sencer, Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, İstanbul 1971, s. 200; Akkerman, a.g.e., s. 44; Lewis a.g.e., s. 379; Meydan Larousse, Cilt VIII, s. 795; Füzün Hüsrev Tökin, Türkiye'de Siyasal Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965, İstanbul 1965, s. 78; Teziç a.g.e., s. 254, Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952, İstanbul 1952, s. 638; Ahmad

- a.g.e., s. 14; Necdet Sakaoğlu, Büyük Kalpli Vatandaş: Nuri Demirağ, Popüler Tarih, Temmuz 2000 Sayı: 2, s. 72 "... 18 Temmuz 1945'te (dört kurucusundan biri, kendisi gibi Divriğili ve yaşıtı Refik Koraltan) olan hür teşebbüsü, Türkçülüğü ve İslam Birliğini savunan, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini öngören MKP'yi kurar..." demektir. Ancak, Refik Koraltan'ın MKP'nin dört kurucusundan biri olduğu ifadesi düşündürücüdür. Bilineceği üzere partide ilk üç isim kurucu vasfı ile tanınmaktadır. Korkut Boratav, "İktisat Tarihi (1908-1980)" Türkiye Tarihi 4 (Yayın yön. Sina Akşin) Çağdaş Türkiye 1908-1980 4. Baskı Cem Yayınevi İstanbul 1995, s. 311; Boratav; MKP'nin kuruluşunu 5 Eylül 1945 olarak belirtmektedir. Bu tarih yanlış olmalıdır. Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1967, s. 132; Kemal H. Karpat, MKP'nin kuruluşu için başvurunun 6 Haziran 1945'de yapıldığını 18 Haziran'da da izin verildiğini belirtmiştir. Bu tarihlerde yanlışlık olmalıdır. Çünkü ilk müracaat 7 Temmuz 1945, evrak teslimi olarak 18 Temmuz 1945, resmi olarak ta kuruluş için 22 Eylül 1945 tarihleri bilinmektedir.
- 21 Toker a.g.e., s. 96-97.
22 Sencer a.g.e., s. 200.
23 Akkerman a.g.e., s. 44.
24 Cumhuriyet, 8 Temmuz 1945.
25 Ulus, 2 Kasım 1945.
26 Cemil Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)" Türkiye Tarihi 4 (Yayın Yön. Sina Akşin) Çağdaş Türkiye 1908-1980 4. Baskı Cem Yayınevi İstanbul 1995, s. 137.
27 Ercan Haytoğlu, Milli Kalkınma Partisi ve Siyasi Hayatı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1990, s. 62-67.
28 "... Altı nevi fenalığı havada, denizde ve karada yapmayacağımı, yapanları gücümün yettiği, dilimin döndüğü kadar yaptırmamağa çalışacağım, şerefim, vicdanım, varlığım, benliğim, vatanım ve öz Türklüğüm namına and içiyorum. Ömrüm oldukça bu sayılı fenalıklardan herhangi birini işlersem ve başkalarının fenalıklarını asla fütur getirmeden telkin ve tatlılıkla men'e çalışmazsam, gökler başıma yıkılsın, dağlar beni ezsın, yerler beni yutsun ırmaklar ve denizler beni boğsun. Her türlü felaket beni yok etsin..." denilmektedir. Altı nevi fenalık da "İşret, oyun, iffet, eğrilik, tembellik ve zulümdür." Ulus, 8 Temmuz 1945.
29 Cumhuriyet, 11 Temmuz 1945.
30 İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Siyasi Dernekler, Cilt II. Ankara 1950. s. 114.
31 Yeni Asır, 28 Nisan 1946.
32 Nuri Demirağ, C.H.P Genel Başkanı İsmet İnönü'ye Açık Mektup (25. 9. 1949), s. 14.
33 Necmettin Deliorman, Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Mücadeleleri, Nuri Demirağ Matbaası, İstanbul 1957, s. 67.
34 Cumhuriyet, 11 Temmuz 1945.
35 İçişleri Bakanlığı a.g.e., s. 115.
36 Nejat Muhsinoğlu, "Yeni Fırkalar", Büyük Doğu, 2 Kasım 1945, Sayı I, Cilt I, s. 15.
37 Yeni Asır, 28 Nisan 1946.
38 Cumhuriyet, 11 Temmuz 1945.
39 Teziç, a.g.e., s. 254.
40 Deliorman, a.g.e., s. 119-128.
41 Deliorman, a.g.e., s. 129-130.
42 Deliorman, a.g.e., s. 134-135.
43 Nuri Demirağ, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye Açık Mektup (25. 9. 1949), s. 11-12.
44 Ulus, 16 Ağustos 1946; Yeni Asır, 16 Ağustos 1946.
45 İçişleri Bakanlığı; Dernekler, s. 113.
46 Nuri Demirağ'ın 31 Mayıs 1953'te Milli Kalkınma Partisi Kongresindeki Beyanatu, İstanbul 1953, s. 8-9.
47 Deliorman a.g.e., s. 89-90.
48 Cumhuriyet, 28 Nisan 1953.
49 Yeni Asır, 28 Nisan 1946.
50 Reha Oğuz Türkkan, İleri Türkçülük ve Partiler, İstanbul 1946, s. 65.
51 Köy İmar Planı, Milli Kalkınma Partisi neşriyatı, No: 1, İstanbul 1946.
52 Türkkan a.g.e., s. 66.
53 Cumhuriyet, 27 Ekim 1945.
54 Vatan, 25 Temmuz 1945.
55 Mahmut Goloğlu, Demokrasiye Geçiş (1946-1950), Kaynak Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1982, s. 36, Necdet Sakaoğlu, Büyük Kalpli Vatandaş: Nuri Demirağ, Popüler Tarih, Temmuz 2000, Sayı: 2, s. 72-73; Toker a.g.e., s., 96, 1946 Millîvekili seçimleri propaganda aşamasında "... MKP'nin Beyoğlu Şubesi Yeniköy'deki Said Halim Paşa'nın korusunda halka kuzu ziyafeti çekecektir." ilanı dikkat çekicidir. Cumhuriyet, 27 Haziran 1946.
56 Haytoğlu; a.g.t., s. 143.
57 Cumhuriyet, 22 Mart 1946; Ulus, 22 Mart 1946.
58 Cumhuriyet, 23 Mart 1946; Ulus 23 Mart 1946.
59 Cumhuriyet, 24 Mart 1946; Tanin, 25 Mart 1946.
60 Tanin, 26 Mart 1946; Cumhuriyet, 26 Mart 1946.
61 Cumhuriyet, 18 Nisan 1946.
62 Yeni Asır, 28 Nisan 1946; Ulus, 28 Nisan 1946. Parti ile ilgili anlaşmazlık bu şekilde ortadan kaldırılmış, ancak şahısların birbirleri aleyhine açtıkları basın yolu ile hakaret davaları devam etmiştir. Cumhuriyet, 3 Mayıs 1946.
63 26 Nisan 1946 günü toplanmış bulunan CHP Meclis grubu, Eylül ayında yapılacak seçimlerin Mayıs ayına alınmasını sağlayacak bir kanun teklifi hazırlamaya başlamıştır.
64 İzmir, 28 Nisan 1946; Rıfık Salim Burçak, Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950), Ankara 1979, s. 72; Ulus, 29 Nisan 1946.
65 Ulus, 3 Mayıs 1946.
66 Tanin, 3 Mayıs 1946.
67 Ulus, 4 Mayıs 1946; Toker a.g.e., s. 149-150.
68 Tanin, 9 Mayıs 1946; Ulus, 10 Mayıs 1946; Cumhuriyet, 9 Mayıs 1946.
69 Cumhuriyet, 9 Mayıs 1946.
70 Tanin, 16 Mayıs 1946; Ulus, 10 Mayıs 1946.
71 Haytoğlu; a.g.t., s. 151.
72 Bkz. Haytoğlu; a.g.t., s. 153-158.
73 Tanin, 15 Mayıs 1946.
74 Haytoğlu; a.g.t., s. 155.
75 Hilmi Uran, Hatıralarım 1905-1950, Ankara 1959, s. 438.
76 Ahmad a.g.e., s. 21; Goloğlu a.g.e., s. 48-49 "Muhalefet büyük bir yolsuzluk, usulsüzlük ve hile kampanyası ile harekete geçti. Seçim sandıklarının kaçırılması, yol kesilmesi, jandarma baskısı, telefon tellerinin kesilmesi iddiaları ortaya atıldı.", Hikmet Bila, Sosyal Demokrat Süreç İçinde C. H. P ve Sonrası, II. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1987, s. 160.
77 Toker a.g.e., s. 154 "... MKP'liler saat 11. 00'de seçimlerden çekildiklerini ilan etmişlerdir." İzmir, 27 Mayıs 1946.
78 İzmir, 28 Mayıs 1946.
79 Cumhuriyet, 28 Mayıs 1946.
80 Milliyet, 15 Kasım 1963.
81 Tanin, 16 Mayıs 1946.
82 Cumhuriyet, 10 Ağustos 1946.
83 Cumhuriyet, 18 Ağustos 1946.
84 Goloğlu a.g.e., s. 162.
85 Goloğlu a.g.e., s. 59.
86 Ulus, 17 Haziran 1946.
87 Ulus, 18 Haziran 1946; Cumhuriyet, 18 Haziran 1946; Yeni Asır, 18 Haziran 1946.
88 Cumhuriyet, 20 Haziran 1946.
89 Haytoğlu; a.g.t., s. 198.
90 Tanin, 27 Haziran 1946.
91 Cumhuriyet, 29 Haziran 1946.
92 Karpat a.g.e., s. 143-144.
93 Bila a.g.e., s. 159.
94 Goloğlu a.g.e., s. 65.
95 Karpat a.g.e.; s. 144.

- 96 Goloğlu a.g.e., s. 65.
97 Goloğlu a.g.e., s. 66.
98 Karpat a.g.e., s. 144.
99 Bila a.g.e., s. 65.
100 Goloğlu a.g.e., s. 66; a.g.e., s. 144.
101 Şevket Süreyya Aydemir, II. Adam, Cilt II (1908-1950), 5. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1985, s. 410-411.
102 Tunaya a.g.e., s. 639, (3 no'lu dipnottan alınmıştır).
103 Ulus, 24 Temmuz 1946; Haytoğlu; a.g.t., s. 218; Nuri Demirağ 22.7.1946 tarih ve 70 no'lu karar ile Haysiyet Divanı'na verilmiş, 22.7.1946 tarih ve 5 no'lu karar ile ihraç edilmiştir. Haysiyet Divanı kararı aynı gün İdare Heyeti tarafından aynı tarih ve 71 no'lu karar ile oybirliği ile tasdik olunmuştur.
104 Ulus, 24 Temmuz 1946.
105 Ulus, 25 Temmuz 1946; Nuri Demirağ, İdare Heyeti'nin mühürünü ve evraklarını alarak Beyoğlu Şubesi'ne gidip zorla binaya sahip olduklarını bildiriyor ve Fatih başkanının silahla tehdit edildiğini, durumun adliye sevkine yapıldığını açıklıyor. Karşı taraf bunları yalanlıyor.
106 Cumhuriyet, 25 Temmuz 1946.
107 Haytoğlu, a.g.t., s. 221.
108 Ulus, 26 Temmuz 1946.
109 Ulus, 27 Temmuz 1946; Son Posta, 27 Temmuz 1946.
110 Tanin, 27 Temmuz 1946.
111 Son Posta, 29 Temmuz 1946.
112 Ulus, 31 Temmuz 1946; Tanin, 31 Temmuz 1946; Son Posta, 31 Temmuz 1946; Cumhuriyet, 31 Temmuz 1946.
113 Cumhuriyet, 31 Temmuz 1946.
114 Tanin, 1 Ağustos 1946.
115 Ulus, 1 Ağustos 1946.
116 Cumhuriyet, 3 Ağustos 1946.
117 Ulus, 3 Ağustos 1946.
118 Son Posta, 3 Ağustos 1946; Tanin, 3 Ağustos 1946.
119 Cumhuriyet, 4 Ağustos 1946; Ulus, 6 Ağustos 1946; Son Posta, 6 Ağustos 1946.
120 6. 8. 1946 tarihli mektup şöyledir;
"Milli Kalkınma Partisi Başkanlarına ve Üyelerine;
Son defa parti umumi başkanlığından çıkarılmam hatalı olduğu İstanbul vilayetine bildirilmiş ise de vilayetçe terviç olunmamıştır. Hükümet makamında sadır olan emre mutavaat zaruri olduğundan gayri faal kalmayı münasip bulmaktayım. Bu ayın 12'sinde yapılacak kongre de tabiatıyla yapılamayacaktır. Ne yeni bir parti kurmak ve ne de bir partiye girmek niyetimde olmadığımı, bu partinin uzaktan seyircisi kalacağımı arz ederim. Nuri Demirağ" Tanin, 8 Ağustos 1946; Cumhuriyet, 8 Ağustos 1946.
121 Tanin, 8 Ağustos 1946.
122 Son Posta, 13 Ağustos 1946; Ulus, 13 Ağustos 1946.
123 Tanin, 4 Eylül 1946; Partinin adının "Milli Köylü Partisi" olarak değiştirileceği ve tüzük değişikliklerinin yapılacağı haberleri çıkmıştır. Cumhuriyet, 22 Ağustos 1946; Yeni Asır, 5 Eylül 1946.
124 Cumhuriyet, 18 Ağustos 1946.
125 Cumhuriyet, 5 Eylül 1946; Yeni Asır, 5 Eylül 1946; Tanin, 5 Eylül 1946; Son Posta, 6 Eylül 1946.
126 Cumhuriyet, 22 Ağustos 1946; Yeni Asır, 22 Ağustos 1946.
127 Tanin, 23 Ağustos 1946; Son Posta, 24 Ağustos 1946.
128 Tanin, 24 Ekim 1946; Ulus, 24 Ekim 1946.
129 Ulus, 31 Ekim 1946; Tanin, 3 Kasım 1946.
130 Ulus, 9 Kasım 1946.
131 Tanin, 12 Kasım 1946.
132 Ulus, 23 Kasım 1946.
133 Ulus, 9 Kasım 1946.
134 Tanin, 19 Ocak 1947.
135 Ulus, 2 Mart 1947.
136 Tanin, 5 Mart 1947.
137 Cumhuriyet, 5 Nisan 1947.
138 Ulus, 18 Nisan 1947; Cumhuriyet, 18 Nisan 1947.
139 Cumhuriyet, 21 Nisan 1947.
140 Cumhuriyet, 21 Nisan 1947.
141 Ulus, 22 Nisan 1947.
142 Cumhuriyet, 29 Nisan 1947; Ulus, 24 Mayıs 1947; Cumhuriyet, 24 Mayıs 1947.
143 Cumhuriyet, 3 Haziran 1947.
144 Ulus, 13 Haziran 1947.
145 Ulus, 17 Haziran 1947.
146 Tunaya a.g.e., s. 639, (3 No'lu dipnottan alınmıştır).
147 Ulus, 11 Temmuz 1947.
148 Cumhuriyet, 27 Haziran 1948.
149 Cumhuriyet, 26 Haziran 1948; Cumhuriyet, 27 Haziran 1948.
150 Cumhuriyet, 28 Haziran 1948.
151 Milli Kalkınma Partisi 1949 Yılı Umumi Kongresi, s. 7; Başkanlığa Kamil Tolon, Başkan vekilliklerine Çorlu Delegeşi ve Çorlu İlçe Başkanı Şakir Göksel ve Bakırköy İlçe Başkanı Enver Tenşi, kongrenin katipliklerine de bayan Hamiyet Sim ve Hakkı Cengiz Alpaya seçilmişlerdir.
152 Milli Kalkınma Partisi 1949 Yılı Umumi Kongresi, İstanbul 1949, s. 13-23; Yapmak istediklerini "Hulasa" kısmında geniş olarak vermiştir. Milli Kalkınma Partisi 1949 Yılı Umumi Kongresi, s. 23-27.
153 Cumhuriyet, 31 Temmuz 1949.
154 Haytoğlu; a.g.t., s. 261.
155 Ulus, 25 Mart 1950.
156 Cumhuriyet, 5 Nisan 1950.
157 Cumhuriyet, 28 Nisan 1950.
158 Milliyet, 6 Mayıs 1950; İstanbul'dan MKP aday sayısı 20'dir.
159 Vatan, 13 Mayıs 1950.
160 Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihimiz, Görüp Geçirdiklerim, Cilt IV 1945-1970, İstanbul 1971, s. 213.
161 Ahmad a.g.e., s. 66.
162 Haytoğlu; a.g.t., s. 267.
163 Cumhuriyet, 13 Ağustos 1952; Ulus, 13 Ağustos 1952.
164 Haytoğlu; a.g.t., s. 273-275.
165 Cumhuriyet, 1 Haziran 1953.
166 Nuri Demirağ'ın 31 Mayıs 1953'de Milli Kalkınma Partisi Kongresi'ndeki Beyanatı, İstanbul 1953, s. 3-23.
167 Nuri Demirağ'ın 31 Mayıs 1953'te Milli Kalkınma Partisi Kongresi'ndeki Beyanatı, s. 19-21; Bu kongrede Adil Ayav, Şakir Göksel, Cemal Dümen, Enver Tenşi, İzzet Çekim'in partiyi yaradıkları ve sabotajcılara katıldıkları gerekçesi ile Haysiyet Divanı tarafından 1952'de partiden çıkarıldıkları belirtilmiştir.
168 Tökin a.g.e., s. 89.
169 Deliorman a.g.e., s. 83.
170 Milliyet, 13 Nisan 1954; Cumhuriyet, 13 Nisan 1954; Hürriyet, 13 Nisan 1954; Yeni Ulus, 13 Nisan 1954.
171 Deliorman a.g.e., s. 79-83.
172 Ahmad a.g.e., s. 122.
173 Milliyet; 3 Mayıs 1954; Meydan Larousse, Cilt VIII, s. 795; Teziç a.g.e., s. 255.
174 Halkçı (Yeni Ulus), 14 Haziran 1954.
175 Deliorman a.g.e., s. 78-79.
176 Deliorman a.g.e., s. 84-85; TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 16, Devre X, İçtima 3, 23. İnikat, Ankara 1957, (9.1.1957) s. 13-16.
177 Deliorman a.g.e., s. 86-88.
178 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 1, İçtima F, Dördüncü İnikat, 26. 5. 1954, Ankara 1954, s. 73-75; Deliorman a.g.e., s. 90-95.
179 Daha geniş bilgi için bkz. Dün ve Bugün, Haftalık Yakın Tarih Mecmuası, 20 Nisan 1956, Cilt 2, Sayı 25, Yıl 1, s. 17.
180 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 11, Ankara 1956, TBMM Matbaası, s. 446; Deliorman a.g.e., s. 107-115.

- 181 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 11, Ankara 1956, TBMM Matbaası, s. 446.
- 182 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 11, Ankara 1956, TBMM Matbaası, s. 446.
- 183 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 11, Ankara 1956, TBMM Matbaası, s. 484.
- 184 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 12, İçtima 2, Seksenikinci İnkat, Ankara 1956, s. 449.
- 185 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 11, Ankara 1956, TBMM Matbaası, s. 210.
- 186 Cumhuriyet, 14 Kasım 1957.
- 187 Cumhuriyet, 14 Kasım 1957; Son Posta, 14 Kasım 1957; Demokrat İzmir, 14 Kasım 1957; Necdet Sakaoğlu, Büyük Kalpli Vatan: Nuri Demirağ, Popüler Tarih, Temmuz 2000, Sayı: 2, s. 73 " ... İstanbul'da Zincirlikuyu kabristanına gömülmüştür.... "
- 188 Teziç a.g.e., s. 255, Meydan Larousse, Cilt VIII, s. 795.

KAYNAKLAR

- Ahmad, Feroz ve Bedia, Turgay, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, Hil Yayın, II. Baskı, İstanbul 1996.
- Ahmad, Feroz ve Bedia, Turgay, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Ankara 1976.
- Akkerman, Naki Cevat, Demokrasi ve Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar, Ankara 1950.
- Akşin, Sina, (Yayın yön.) Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980 4. Baskı Cem Yayınevi İstanbul 1995.
- Aydemir, Şevket Süreyya, II. Adam, Cilt II (1908-1950), 5. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1985.
- Bila, Hikmet, Sosyal Demokrat Süreç İçinde C.H.P. ve Sonrası, II. Baskı, Milliyet Yayınları İstanbul 1987.
- Burçak, Rıfki Salim, Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950), Ankara 1979.
- Deliorman, Necmettin, Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Mücadeleleri, Nuri Demirağ Matbaası, İstanbul 1957.
- Goloğlu, Mahmut Demokrasiye Geçiş (1946-1950), Kaynak Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1982.
- Haytoğlu, Ercan, Milli Kalkınma Partisi ve Siyasi Hayatı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1990.
- İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Siyasi Dernekler, Cilt II. Ankara 1950.
- Karpat, Kemal H., Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1967.
- Köy İmar Planı, Milli Kalkınma Partisi neşriyatı, No: 1, İstanbul 1946.
- Lewis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara 1988.
- Meydan Larousse, Cilt VIII.
- Milli Kalkınma Partisi 1949 Yılı Umumi Kongresi, İstanbul 1949.
- Nuri Demirağ, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye Açık Mektup (25.9.1949).
- Nuri Demirağ'ın 31 Mayıs 1953'de Milli Kalkınma Partisi Kongresi'ndeki Beyanatı, İstanbul 1953.
- Nuri Demirağ'ın 31 Mayıs 1953'te Milli Kalkınma Partisi Kongresi'ndeki Beyanatı, İstanbul 1953.
- Sencer, Muzaffer, Türkiye'de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri, İstanbul 1971.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 11, TBMM Matbaası, Ankara 1956.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 12, İçtima 2, Seksenikinci İnkat, Ankara 1956.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 16, Devre X, İçtima 3, 23. İnkat, Ankara 1957, (9.1.1957).
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 1, İçtima F, Dördüncü İnkat, 26.5.1954, Ankara 1954.
- Teziç, Erdoğan, 100 Soruda Siyasal Partiler, I. Baskı, İstanbul 1976.
- Toker, Metin, Tek Partiden Çok Partiye, I. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970.
- Tökin, Füzün Hüsrev, Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965, İstanbul 1965.
- Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952, İstanbul 1952.
- Türkkan, Reha Oğuz, İleri Türkçülük ve Partiler, İstanbul 1946.
- Uran, Hilmi, Hatıralarım 1905-1950, Ankara 1959.
- Yalman, Ahmet Emin, Yakın Tarihimiz, Görüp Geçirdiklerim, Cilt IV 1945-1970, İstanbul 1971.